

8

Χριστιανική
κατήχησις
Ιω. Μοσχάκη

1870
1871
1872

№ 18

Δωρεσι ην δεσχη
Σωσ βιρμην χηρα
Χαριδασου Σεργεβιου

σεργεβιου

ΤΟΙΣ ΦΙΛΟΙΣ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙΣ

Ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ἧς ἔτυχεν ἡ Ἱερά Ἱστορία μου ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἀποβλέπων δὲ εἰς τὴν παντελεῖ σχεδὸν ἔλλειψιν καταλλήλου Κατηχήσεως πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἐπεχείρησα νὰ συντάξω τὴν παρούσαν Χριστιανικὴν Κατήχησιν, ἣτις ἐκδίδεται περιβεβλημένη τὸ κῦρος τῆς Ἱεραῦ ἡμῶν Συνόδου. Δὲν ἀγνοῶ, ὁποίας καὶ ὁπόσας ἔχει δυσχερείας ἡ ἐπιτυχὴς σύνταξις Κατηχήσεως διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Διό, καίπερ πᾶσαν καταβαλὼν μέριμναν ἐν τῇ συντάξει αὐτῆς, ἐκδίδω ὅμως αὐτὴν μετὰ τινος δέους· πολὺ δὲ θὰ χαρῶ, ἂν ἴδω ὅτι τὸ βιβλίον μου δὲν ἀπέτυχεν ὅλως, οὐδ' ἐφάνη ἀκατάλληλον, ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἀναπτυχῶσιν εἰς τοὺς παῖδας αἱ ἱεραὶ καὶ σωτήριαι ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἡμῶν.

Οἱ περὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἀσχολούμενοι δὲν θὰ εὐρωσι παράδοξον τὴν ἐν τῇ Κατηχήσει μου συχνὴν χρῆσιν ῥητῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς. Διὰ τῶν ῥητῶν τούτων, σαφηνιζομένων ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, οὐ μόνον ἐξοικειοῦται ὁ παῖς πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐμπεδοῦνται καὶ διὰ θεοῦ περιβάλλονται κύρους καὶ ἐν τῇ Κατηχήσει ἐκτεθειμέναι ἀλήθειαι.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ἰουλίου 1885

ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΣΧΑΚΗΣ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§ 1.

Κατήχησις.

1) Κατήχησις εἶνε ἡ συνοπτικὴ διδασκαλία περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατήχησις εἶνε μάθημα θρησκευτικόν, διὰ τοῦτο πρὶν ἐκθέσωμεν τὸ περιεχόμενον τῆς κατηχήσεως, ἐξετάζομεν τί εἶνε θρησκεία καὶ πόσα εἶνε τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη.)

§ 2.

Θρησκεία.

Θρησκεία εἶνε ἡ κοινωνία καὶ ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ θρησκεία, ἡ ὁποία καὶ εὐσέβεια καλεῖται, συνίσταται εἰς τὸ νὰ πιστεύωμεν εἰς τὸν Θεόν, νὰ φοβώμεθα καὶ ν' ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ νὰ ἐλπίζωμεν εἰς αὐτόν. Ἡ θρησκεία δὲν εἶνε ἀπλῆ γνῶσις, ἀλλ' ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ· ἐκ τῆς εὐσεβοῦς καρδίας ἐξαρτᾶται ἡ ἀξία τῆς θρησκείας. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου¹». Διὰ τοῦτο ἀληθὴς θρησκεία εἶνε ἐκείνη, ἡ ὁποία δεικνύεται δι' ἔργων ἀγαθῶν. «Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσθε αὐτούς²». «Δειξόνται τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου³».

§ 3.

Πολυθεϊστικάι θρησκείαι.

Δὲν ὑπάρχει μία μόνον θρησκεία, ἀλλὰ πολλαί, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο εἶδη ἢ τάξεις, ἤτοι εἰς θρησκείας «πολυθεϊστικάς», καὶ εἰς θρησκείας «μονοθεϊστικάς». Πολυθεϊστικάι θρησκείαι εἶνε ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ ὁπαδοὶ δὲν λατρεύουσι τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ πολλοὺς θεοὺς ἢ τὰ εἰδῶλα καὶ ὁμοιώματα αὐτῶν, οἷον λίθους, ξύλα, οὐράνια σώματα, ζῶα διάφορα, καὶ ἀνθρώπους ἢ καὶ τὴν κτίσιν ὀλόκληρον. «Μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας¹». «Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν²».

§ 4.

Μονοθεϊστικάι θρησκείαι.

Μονοθεϊστικάι θρησκείαι εἶνε ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ ὁπαδοὶ λατρεύουσι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Εἶνε δὲ ποιαῦται θρησκείαι ὁ «ἰουδαϊσμός», ὁ «χριστιανισμός», καὶ ὁ «μωαμεθανισμός». Οἱ Ἰουδαῖοι λατρεύουσιν ἓνα μόνον Θεόν, ἀτελεύτητον, αἰώνιον, παντοδύναμον, ἅγιον καὶ δίκαιον· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτῶν εἶνε ἀτελής, διότι εἶνε Θεὸς μό-

1 Γωμ. α. 25. — 2 αἰτ. α. 23.

νον τῶν Ἰουδαίων, εἶνε κύριος καὶ δεσπότης, τὸν ὅποιον οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ φοβῶνται ὡς δοῦλοι καὶ νὰ λατρεύωσι διὰ θυσιαῶν ζώων. Τὸν ἰουδαϊσμὸν συνεπλήρωσε καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ χριστιανισμὸς, ὅστις εἶνε ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης, ἀληθῆς καὶ τελεία θρησκεία· διότι ὁ θεμελιωτῆς αὐτῆς, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε ὄχι μόνον δημιουργός, ἀλλὰ καὶ πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶνε τέκνα Θεοῦ καὶ πρέπει νὰ λατρεύωσιν αὐτὸν ἀπὸ καρδίας, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ¹». «Οὕτως σὺν προσεύχεσθε ὑμεῖς· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς²». «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν³».

§ 5.

Ἀποκάλυψις.

Ἀποκάλυψις εἶνε ἡ φανέρωσις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματός αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀποκαλύπτεται δὲ ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς πρῶτον «διὰ τῆς φύσεως». Πᾶς ἄνθρωπος παρατηρῶν τὴν φύσιν, βλέπων τὸ μεγαλεῖον, τὴν σκοπιμότητα καὶ ἀρμονίαν τοῦ κόσμου εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ συμπεράνη ὅτι ὑπάρχει τις, ὁ ὅποιος ἐποίησε τὸν κόσμον. Καθὼς βλέποντες καλλιτέχνημά τι συμπεραίνομεν κατ' ἀνάγκην ὅτι ὑπάρχει καλλιτέχνης, οὕτω βλέποντες τὸ ἐξαισίον καλλιτέχνημα τῆς φύσεως συμπεραίνομεν κατ' ἀνάγκην ὅτι ὑπάρχει ὁ δημιουργός αὐτοῦ. «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ

1 Ἀ' Ἰωάν. δ' 16.—2 Ματθ. ζ' 9.—3 Ἰωάν. δ' 24.

χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα¹». Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς δεύτερον «διὰ τῆς συνειδήσεως». Ὅταν πράττωμεν τὸ καλόν, χαίρομεν, ἡ συνείδησις ἐπαινεῖ ἡμᾶς· ὅταν δὲ πράττωμεν τὸ κακόν, λυπούμεθα, ἡ συνείδησις ἐλέγχει ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συνειδήσεως δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τὸ καλόν καὶ νὰ φεύγωμεν τὸ κακόν καὶ προαναγγέλλει ὅτι τὸ μὲν καλόν θ' ἀνταμείψῃ, τὸ δὲ κακόν θὰ τιμωρήσῃ· «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων²». Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς τρίτον «διὰ τῆς ἱστορίας». Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι καὶ τὰ ἄτομα καὶ οἱ λαοί, ἐνόσω μὲν βαδιζουσι τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, προάγονται καὶ εὐτυχοῦσιν, ὅταν δὲ διασθαρῶσιν, ἐκπίπτουσι καὶ καταστρέφονται. Τοῦτο δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος «ἀποδίδει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ³». «Δικαιοσύνη ὑψοῖ ἔθνος, ἐλασσοῦσι δὲ φυλάς ἀμαρτίαι⁴».

Ἡ ἀποκάλυψις ἡ γενομένη διὰ τῆς φύσεως, διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ διὰ τῆς ἱστορίας ὀνομάζεται «γενικὴ ἢ φυσικὴ ἀποκάλυψις». Κυρίως ὅμως ἐφάνέρωσεν ἑαυτὸν ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν πατριαρχῶν, τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν καὶ μάλιστα διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Πολυμερῶς καὶ

1 Ψαλμ. ιθ' 1.— 2 Ῥωμ. β' 14, 15 — 3 Ῥωμ. β' 6.— 4 Παροιμ. ιδ' 34.

πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ¹». Ἡ ἀποκάλυψις δ' αὕτη ὀνομάζεται «κυρίως ἀποκάλυψις ἢ ἱστορική.»

§ 6.

Ποῦ περιέχεται ἡ κυρίως ἀποκάλυψις.

Ἡ κυρίως ἀποκάλυψις περιέχεται εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία, τὰ ὅποια ὀνομάζομεν «ἀγίαν Γραφήν». Διαιρεῖται δὲ ἡ ἀγία Γραφή εἰς Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην· καὶ ἡ μὲν Παλαιὰ περιέχει ὅσα ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν πατριαρχῶν, τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἡ δὲ Καινὴ ὅσα ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ. Καὶ τὰ μὲν βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἑβραϊστί, τὰ δὲ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης ἐγράφησαν ἑλληνιστί.²)

§ 7.

Διαιρέσις τῆς κατηχήσεως.

Ὅτι ἡ ἀγία Γραφή περιλαμβάνει ἐν ἐκτάσει, τοῦτο περιέχεται ἐν περιλήψει εἰς τὸ «σύμβολον τῆς πίστεως» καὶ εἰς τὸν «δεκάλογον». Καὶ τὸ μὲν σύμβολον τῆς πίστεως συνετάχθη εἰς τὰς δύο πρώτας οἰκουμενικὰς

1 Ἑβρ. α 1.—2) Ὁ διδάσκαλος νὰ ἐξηγήσῃ ἐνταῦθα εἰς τοὺς μαθητάς, διατὶ ὀνομάσθη ἡ ἀγία Γραφή Διαθήκη, τί σημαίνει Π. καὶ τί Κ. Διαθήκη· διατὶ ἡ μὲν Π. Δ. ὀνομάζεται ἰκαί νόμος, ἡ δὲ Κ. καὶ Εὐαγγέλιον. Νὰ ὀνομασθῇ τὰ βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ νὰ εἴπῃ τί εἶνε παρὰ ὁσὶς ἐκκλησιαστικῆ.

συνόδους ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) καὶ διδάσκει τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν· ὁ δὲ δεκάλογος ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ διδάσκει τί πρέπει νὰ πράττωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατήχησις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ἀναπτύσσει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ λέγεται «θεωρητικὸν ἢ χριστιανικὴ διδασκαλία», τὸ δὲ δεύτερον ἀναπτύσσει τὸν δεκάλογον καὶ λέγεται «πρακτικὸν ἢ χριστιανικὴ ἠθική».

Σημ. Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περιλαμβάνει ὁῶδεκα ἄρθρα, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς :

1. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

2. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ὕιόν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς.

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ

καὶ Ἰῶ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λα-
λῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

9. Εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκ-
κλησίαν.

10. Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

11. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.

12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Τὸν δεκάλογον ἰδὲ εἰς τὸ δευτέρον μέρος τῆς Κατη-
χήσεως.)

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Χριστιανικὴ διδασκαλία.

Α. ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ.

§ 8.

2) Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως
καὶ ἡ ἔννοια αὐτοῦ.

«Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποι-
ητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορά-
των.» Μᾶς διδάσκει τὸ πρῶτον τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμ-
βόλου τῆς πίστεως, ὅτι ὑπάρχει εἰς μόνος Θεός, εἰς τὴν
ὑπαρξίν τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἀκλόνητον πε-
ποιθήσιν, νὰ πιστεύωμεν. Αὐτὸς ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ
αὐτοῦ ἐποίησε τὰ πάντα, καὶ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀ-
όρατα. Καὶ ὑπὸ μὲν τὰ ὁρατὰ νοοῦνται πάντα ὅσα
βλέπομεν, ἤτοι ἡ γῆ, τὰ οὐράνια σώματα, ὁ ἄνθρωπος
καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ φυσικὰ σώματα. Ὑπὸ δὲ τὰ ἀό-
ρατα νοοῦνται τὰ οὐράνια πνεύματα, ἢ οἱ ἄγγελοι, οἱ

ὅποιοι εἶνε ὄντα ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου, ὠρισμένα εἰς διακονίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀμαρτήσαντες καὶ ἐκπεσόντες ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζονται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ «πονηρὰ πνεύματα ἢ δαιμόνια».

§ 9.

Ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει κυρίως ἀνάγκην ἀποδείξεως· (διότι ὁ Θεὸς εἶνε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο καὶ ὑψιστον ὄν, τὸ ὅποιον κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι τὴν ἀρχήν.) Ἄλλ' ἅπασα ἡ φύσις ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ· διότι χωρὶς τοῦ Θεοῦ ἡ φύσις δὲν ἐξηγεῖται, ἡ ὑπαρξίς τοῦ κόσμου μένει αἰνίγμα ἀκατάληπτον. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀποτέλεσμα χωρὶς αἰτίας· ἀλλ' ὁ κόσμος εἶνε ἀποτέλεσμα, διότι τὰ ὄντα, τὰ ὅσα ἀποτελοῦσι τὸν κόσμον, δὲν δύναται νὰ ποιήσωσιν ἑαυτὰ· ἔχουσι ἄρα τὴν αἰτίαν αὐτῶν, καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ Θεός. «Πᾶς οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός¹». Ἐν τῷ κόσμῳ παρατηροῦμεν τάξιν, ἀρμονίαν καὶ σκοπιμότητα, βλέπομεν νόμους ὠρισμένους καὶ ἀμεταβλήτους, ὑπάρχουσιν ἀφθονα ἀγαθὰ ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι χωρὶς αἰτίας. Ἡ τάξις προϋποθέτει νοῦν διατάσσοντα, οἱ νόμοι προϋποθέτουσι νομοθέτην, τὰ ἀγαθὰ προϋποθέτουσι δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν. Ἡ τάξις ἄρα καὶ ἡ ἀρμονία, οἱ νόμοι καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς φύσεως ἔχουσι τὴν αἰτίαν αὐτῶν, καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ Θεός. («Τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κό-

1 Ἑβρ. γ' 1

σμου τὰς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ θειότης¹». «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας²». Ἄλλ' ἡ μεγαλειτέρα ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶνε ἡ συνειδήσις ἡμῶν, ἣτις λέγει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ τιμωρήσῃ τὸ κακὸν καὶ ν' ἀνταμείψῃ τὸ καλόν. Διὰ τοῦτο πάντες οἱ ἄνθρωποι, πάντες οἱ λαοὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον πιστεύουσιν εἰς Θεόν. Μόνον ὁ ἄφρων εἶπε, κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός· «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι Θεός³».

§ 10.

3) Περὶ Θεοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς εἶνε πνεῦμα, ἀλλὰ πνεῦμα τὸ ὁποῖον δὲν περιλαμβάνει τι ὑλικὸν ἢ ἀτελές, ἥτοι εἶνε πνεῦμα τέλειον· «Πνεῦμα ὁ Θεός⁴». Ὡς τέλειον δὲ πνεῦμα ὁ Θεὸς εἶνε 1) ἄπειρος, ἥτοι δὲν περιορίζεται εἰς ὠρισμένον τόπον· «Οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ⁵». Εἶνε 2) αἰώνιος καὶ ἄχρονος, ἥτοι δὲν ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος. «Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ⁶». Εἶνε 3) ἀμετάβλητος, ἥτοι δὲν ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὡς τὰ ἀτελεῖ ὄντα· («Παρὰ τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα⁷»). Εἶνε 4) «Πανταχοῦ παρῶν» καὶ πληροῦ τὰ πάντα διὰ τῆς

1 Ῥωμ. α' 20—2 Ψαλμ. ρδ' 24.—3 Ψαλ. ιγ'. 1—4 Ἰωάν. δ'. 24.—5 Πράξ. ιζ'. 24—6 Ψαλμ. πθ' 2.—7 Ἰακ. α' 18.

παρουσίας αὐτοῦ. «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθεξέσει με ἡ δεξιὰ σου».

§ 11.

*Ποίας ἄλλας ιδιότητας ἀποδίδομεν
εἰς τὸν Θεόν.*

Ὁ Θεὸς εἶνε «παντογνώστης», ἤτοι γινώσκει τελειῶς πάντα, καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα, καὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τὰ αἰσθήματα ἡμῶν. «Κύριε, ἐδοκίμασάς με καὶ ἔγνωσ με· συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου καὶ τὴν τρίβον μου· ἔγνωσ πάντα²». Ὁ Θεὸς εἶνε «πάνσοφος», ἤτοι σκοπίμως ἐποίησε καὶ διευθύνει καὶ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους. «Ὡ βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ.³». Ὁ Θεὸς εἶνε «πανάγαθος», πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἐξ ἀγάπης ἐλεεῖ τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς, συγχωρεῖ τοὺς μετανοοῦντας καὶ περιμένει τὴν ἐπιστροφὴν τῶν μὴ μετανοοῦντων. «Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς⁴». Ὁ Θεὸς εἶνε «ἅγιος», ἤτοι εἶνε τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἀγαπᾷ μόνον τὸ καλὸν καὶ ἀποστρέφεται τὸ κακόν. «Ἄγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι⁵». «Ἐμίσησας, Κύριε, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν⁶. Εἶνε «δίκαι-

1 Ψαλμ. ρλῆ. 10.—2 Ψαλμ. ρλθ'. 1.—3 Ῥωμ. ιά 33 —4 Α'. Ἰωάν. δ'. 19.—5 Α' Πέτρ. α'. 16.—6 Ψαλμ. ε' 5.

ος», ἤτοι κρίνει δικαίως καὶ ἀμερολήπτως καὶ ἀνταμείβει τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρεῖ τὸ κακόν. «Οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου¹». Ὁ Θεὸς εἶνε «παντοδύναμος», ἤτοι δύναται πάντα ὅσα θέλει, θέλει δὲ μόνον τὸ καλόν. Δεῖγμα δὲ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ εἶνε ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. «Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν²».

§ 12

Πόσα πρόσωπα διακρίνομεν ἐν τῷ Θεῷ.

Ἐν τῷ Θεῷ διακρίνομεν τρία πρόσωπα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὰ τρία δὲ ταῦτα πρόσωπα εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδομεν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν προσκύνησιν καὶ λατρείαν, ἀποτελοῦσι τὴν ἁγίαν Τριάδα.) Ὁ πατήρ εἶνε Θεός, ὁ Υἱὸς εἶνε Θεός, τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶνε Θεός· δὲν εἶνε ὅμως τρεῖς Θεοί, ἀλλ' εἰς μόνος Θεός· τὰ πρόσωπα εἶνε τρία, ἀλλ' ἡ οὐσία μία. Ὁ Πατήρ εἶνε ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς. Τὴν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν βλέπομεν εἰς τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος³».

§ 13.

Ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

Ὁ κόσμος, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δὲν ἠδύνατο νὰ γεί-

1 Ψαλμ. ε' 45.—Ψαλμ. ριγ' 3.—3 Ματθ. κή 19.

νη ἀφ' ἑαυτοῦ· διότι πᾶν ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ. Ἡ αἰτία τοῦ κόσμου, (ὡς εἶπομεν,) εἶνε ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ὡς τέλειος δὲν ἔχει χρείαν τινὸς καὶ διὰ τοῦτο ἐποίησε τὸν κόσμον ὄχι ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος καὶ ἀγάπης. Ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖται ὁ κόσμος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχη αἰωνίως· διότι δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ζωὴν ἢ νεκρὰ καὶ ἄψυχος ὕλη. Ἄν ἡ ὕλη ὑπῆρχεν ἀφ' ἑαυτῆς, θὰ ἦτο αἰωνία καὶ ἄχρονος, θὰ ἦτο δηλαδὴ Θεός. Ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός δὲν ἔχει χρείαν ὕλης καὶ ὀργάνων ὑλικῶν, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ἵνα ποιήσῃ τι· ἐδημιούργησεν ἄρα τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν¹».

§. 14.

(Ὁ Θεὸς εἶπε ὁ συντηρητὴς καὶ κυβερνήτης τοῦ κόσμου.
Καθὼς τίποτε δὲν δύναται νὰ γείνη χωρὶς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ τίποτε δὲν δύναται νὰ συντηρηθῇ χωρὶς αὐτοῦ. Μόνος ὁ παντοδύναμος Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δύναται καὶ νὰ συντηρήσῃ αὐτόν. «Ἄντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν (τῶν κτισμάτων), καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς²». Ὁ Θεός δὲ ὄχι μόνον συντηρεῖ, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ τὸν κόσμον καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ ὡς πατὴρ πανάγαθος· εἰς τὸν Θεὸν ὑπόκεινται πάντα, ὁ Θεός ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ διευθύνει πάντα εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῶν. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ φαντασθῶ-

1 Ψαλμ. λγ' 9 — 2 Ψαλμ. ρδ' 29, 30.

μεν ὅτι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος μετὰ τόσης ἀγαθότητος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἀφῆκεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του. «Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν, οὐ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάζουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν!»; Ὁ Θεὸς ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ διευθύνει πάντα, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα, καὶ ἄτομα καὶ λαούς, πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Καὶ αὐτὸ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ἀναφαίνεται ἐν τῷ κόσμῳ, μεταχειρίζεται ὁ Θεὸς ἐπ' ἀγαθῶ ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ προνοίᾳ. «Οἱ σπεύροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιᾷσει θεριοῦσιν²». Ἡ πίστις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εὐγνώμονα εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐμπνέει εἰς αὐτὸν ὑπομονὴν καὶ ἐλπίδα εἰς τὰς θλίψεις καὶ στενοχωρίας τοῦ βίου. «Εὐχαριστεῖτε πάντοτε ὑπὲρ πάντων τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ³». «Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακά, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ⁴.»

§ 15.

Ὁ Θεὸς εἶπε ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ ἔκτισε τὸν κόσμον, ἤτοι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τοὺς ἰχθῦς, τὰ πτηνὰ καὶ τὰ διάφορα ζῶα, τελευταῖον δὲ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ἄν τὰ λοιπὰ ὄντα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀρχήν, πολὺ ὀλιγώτερον ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶνε ἢ κορωνὶς τῆς δημιουργίας, ὁ ἄρχων πάσης τῆς φύσε-

1 Ματθ. ζ' 26.—2 Ψαλμ. ρκς' 5.—3 Ἐφ. ε' 20.—4 Ψαλμ. κγ' 4.

ως, ἢ εἰκῶν τοῦ Θεοῦ· («Δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ¹»).

«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν²». Ὁ ἄνθρωπος δὲν συνίσταται, ὡς τὰ λοιπὰ ὄντα, ἐκ σώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ ψυχῆς ἢ πνεύματος, διὰ τοῦ ὁποῖου δεικνύεται ἀνώτερος πάντων τῶν ὄντων· καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐπλάσθη ἐκ τῆς γῆς, ἢ δὲ ψυχὴ ἐνεφυσήθη εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. «Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν³». Ἐνεκα δὲ τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἔνεκα τῆς θείας εἰκόνας ἢ ὁποῖα ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει εἰς τὰ θνητά, ἀλλ' εἰς τὰ ἀθάνατα ὄντα. Ἀποθνήσκει μὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μένει ἀθάνατος. «Καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτί⁴».)

§ 16.

Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται, (ὡς εἶπομεν,) ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς ἢ πνεύματος· προορισμὸς δ' αὐτοῦ εἶνε ν' ἀναπτύξῃ καὶ τελειοποιήσῃ καὶ τὰ δύο ταῦτα, ἦτοι καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ὀφείλει νὰ περιποιηθῆται ὁ ἄνθρωπος διότι τὸ σῶμα εἶνε τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ χωρὶς τοῦ σώματος ἡμῶν

1 Ψαλ. ἡ 5, 6—2 Γεν. α'. 27.—3 Γεν. β'. 7.—4 Ἐκκλ. ιβ' 7.
—Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἴδε κατωτέρω § 47.

δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῆ τὸ πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ πράττῃ μὲν πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν σωματικὴν αὐτοῦ υἰείαν, ν' ἀποφεύγῃ δὲ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτήν· ὀφείλει δὲ μάλιστα ν' ἀποφεύγῃ τὴν αὐτοκτονίαν», διότι ὁ αὐτοκτονῶν ἀσεβεῖ πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ζωὴν. (Ἀλλὰ τὸ σῶμα ὀφείλομεν νὰ περιποιώμεθα μόνον καθόσον χρησιμεύει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος· ὅστις ἀποκλειστικῶς φροντίζει περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ καταντᾷ εἰς τὸν ὑλισμὸν, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι προορισμὸς ἡμῶν εἶνε νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν, διότι αὔριον ἀποθνήσκωμεν.) Ἀπείρως ἀνώτερον τοῦ σώματος εἶνε τὸ πνεῦμα ἡμῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συνίσταται κυρίως ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου· καὶ διὰ τοῦτο τὸ πνεῦμα ἡμῶν ὀφείλομεν κατ' ἐξοχὴν ν' ἀναπτύσσωμεν καὶ τελειοποιώμεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πνεῦμα ἡμῶν περιλαμβάνει νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν τελειοποίησιν ἀπαιτεῖται ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θελήσεως. Καὶ τὸν μὲν νοῦν ἀναπτύσσωμεν διὰ τῆς μελέτης καὶ τῶν γραμμάτων, τὴν δὲ θέλησιν διὰ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς εἰς τὸ καλόν. Ἡ παιδεία καὶ τὰ γράμματα μόνον ὄχι μόνον δὲν ὠφελοῦσιν ἀλλὰ καὶ βλάπτουσι· τούναντίον δὲ τότε φθάνομεν εἰς τὸν προορισμὸν ἡμῶν, ὅταν ἀγαπῶμεν καὶ πράττωμεν πᾶν καλὸν καὶ εὐγενὲς καὶ τελειοποιώμεθα πάντοτε ἠθικῶς. Ὁ ἀληθὴς λοιπὸν προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ προπάντων εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ τελειοποίησιν· οὕτω δὲ μόνον δύναται ν' ἀπέβῃ ὁ ἄνθρωπος ἀληθὴς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοίωσις ἧται νὰ γείνη ὁμοίος τῷ Θεῷ κατὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγιότητα καὶ νὰ ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἀγάπης·

«Ἔσεσθε οὖν τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι!». «Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ³».

§ 17.

6 Πρῶσις τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἀθῶοι ὡς τὰ παιδία· ἦσαν δὲ προωρισμένοι νὰ γείνωσιν ἅγιοι καὶ εὐτυχεῖς, ὑπακούοντες ἐλευθέρως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπερνικῶντες τὰς κακὰς ἐπιθυμίας· «Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας³». Ἐπλάσθησαν δὲ ἐλεύθεροι οἱ ἄνθρωποι, διότι τότε μόνον ἔχει ἀξίαν ἡ ἀρετή, ὅταν γίνεται ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλόν. Ἀλλὰ τὸν προορισμὸν αὐτῶν δὲν ἐξεπλήρωσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ ἀγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι Ἀδὰμ καὶ Εὐᾶ, τεθέντες εἰς τὸν παράδεισον, παρέβησαν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξώσθησαν διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ παραδείσου· τὸ κακόν δὲ μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν, ἦτοι εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ τοῦτο ὠνομάσθη προπατορικὸν ἀμάρτημα. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ καὶ ἡ καθημερινὴ πείρα μᾶς διδάσκουσιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι βέβηκον ἐκ φύσεως εἰς τὸ κακόν, ὅτι ἤμαρτον καὶ ἐβυθίσθησαν εἰς τὴν δαιμονίαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις καὶ διέστρεψαν καὶ ἐμόλυναν τὴν θείαν εἰκόνα· «Γνόντες τὸν Θεὸν οὐχὶ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν· καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα⁴».

1 Μιχθ. ε' 48—2 Ἐφ. ε' 4—2. —3 Ἐφ. δ' 24—4 Ρωμ. α' 21—35

«Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα καὶ ἠχρειώθησαν· ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν!».

§ 18.

Ἄμαρτία καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Ἄμαρτία εἶνε ἡ παράβασις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν. Ὁ ἁμαρτάνων δὲν πράττει ὅ,τι ὁ ἠθικός νόμος καὶ ἡ συνειδήσις ὑπαγορεύουσιν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὅ,τι ὁ ἐγωῖσμός καὶ αἱ κακαὶ αὐτοῦ ἐπιθυμίαι ἀπαιτοῦσιν. Ἡ ἄμαρτία χωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀφαιρεῖ τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως, φέρει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξωτερικὴν, πάντοτε δὲ ἐσωτερικὴν δυστυχίαν, καθιστᾷ ἡμᾶς δούλους τῶν παθῶν καὶ ὁδηγεῖ ἐν τέλει εἰς τὸν θάνατον, καὶ τὸν σωματικὸν καὶ τὸν πνευματικόν, καὶ τὸν πρόσκαιρον καὶ τὸν αἰώνιον. «Οἶδα, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω²». «Τὰ ὀψώνια τῆς ἄμαρτίας θάνατος³». Διὰ τῆς ἄμαρτίας ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπεσκοτίσθη, ἀλλὰ δὲν ἐξηφανίσθη. Ἄν ὁ ἄνθρωπος διεφθείρετο καθ' ὁλοκληρίαν ἠθικῶς, θὰ ἔπαυε νὰ ᾔηνε ἄνθρωπος. Ἐμείνεν εἰς αὐτόν ἡ δύναμις πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἡ συναίσθησις τῆς ἄμαρτίας, ὁ πόθος πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ τὴν μετάνοιαν. Ὅτι δὲ ἡ δύναμις πρὸς τὸ ἀγαθόν δὲν ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου βεβαιοῖ καὶ ἡ ἁγία Γραφή, ἐνθα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· «Ἐάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει⁴». «Ὅσ-

1 Ρωμ. γ' 12—18.—2 Ρωμ. ζ' 18, 19.—3 Ρωμ. στ' 23 —
4 Ἰωάν. δ' 23.

τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι».

§ 19.

Σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ σωθῆ. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι ὅσον παρήρχετο ὁ χρόνος, τόσοι τὸ κακὸν ηὔξανε, τόσοι ἀπεμακρύνετο ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ καὶ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ δὲν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν του ν' ἀπολεσθῆ ἐντελῶς. Ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος θέλει, ἵνα πᾶς ἄνθρωπος «ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον¹», ὤκτειρε τὸν ἀμαρτωλὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξαπέστειλε τὸν ἰατρὸν τῶν ψυχῶν, ὁ ὁποῖος σώζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἐμπνέει εἰς αὐτὸν νέας δυνάμεις καὶ νέαν ζωὴν. Ὁ θεὸς οὗτος τῶν ψυχῶν ἰατρός, ὁ σωτὴρ οὗτος καὶ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζητήσῃ καὶ σώσῃ τὸ ἀπολωλὸς καὶ ἀναγεννήσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συμφιλιώσῃ αὐτοὺς καὶ πάλιν πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου εἶχον χωρισθῆ διὰ τῆς ἀμαρτίας

Β'. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

§ 20.

*Τὶ λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως
περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ

¹ Μάρκ. ἡ 34. — ² Ἰωάν. γ' 16.

Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.»

§ 21.

Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων.

Αἱ λέξεις αὗται μᾶς διδάσκουσιν ὅτι καθὼς πιστεύομεν εἰς τὸν Θεὸν πατέρα, οὕτω ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν καὶ εἰς τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας τριάδος, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν¹, ὁ ὁποῖος εἶνε μονογενῆς υἱὸς ἢ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἐποιήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ὡς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· εἶνε φῶς ἐκ φωτός, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, εἶνε τῆς αὐτῆς οὐσίας μὲ τὸν πατέρα, εἶνε δηλαδὴ καὶ αὐτός, ὡς ὁ

1) Ἰησοῦς εἶνε λέξις ἐβραϊκὴ καὶ σημαίνει Σωτῆρα.—Χριστός εἶνε λέξις ἑλληνικὴ καὶ σημαίνει κεχορισμένον· διότι ὁ Ἰησοῦς ἐχρίσθη ὄχι δι' ἐλαίου, ὡς οἱ ἱερεῖς, οἱ βσιλεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με» (Λουκ. δ' 18) Μονογενῆς ὀνομάσθη ὁ Ἰησοῦς, διότι εἶνε ὁ μόνος κατ' οὐσίαν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ὀνομαζόμεθα κατὰ χάριν.

πατήρ, Θεός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθη ὁ κόσμος. Μᾶς διδάσκουσιν αἱ λέξεις αὗται, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατήλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἔλαβε σῶμα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἔγεινεν ἄνθρωπος τέλειος χωρὶς ἁμαρτίας, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀλήθειαν καὶ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Μᾶς διδάσκουσιν ἐπίσης αἱ λέξεις αὗται ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἰουδαίας Ποντίου Πιλάτου ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ Φαρισαίων τῶν Ἰουδαίων καὶ καταδικασθεὶς ἐσταυρώθη, καὶ ἔπαθε καὶ ἐτάφη καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέστη, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅπουθεν μέλλει καὶ πάλιν νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς θείας αὐτοῦ δόξης καὶ δυνάμεως, ἵνα κρίνῃ πάντα τοὺς ἀνθρώπους καὶ ζῶντας καὶ νεκρούς. Ἡ βασιλεία δὲ τοῦ Ἰησοῦ δὲν θὰ ἔχῃ τέλος.

§ 22.

Προπαρασκευὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐνηθρώπησεν, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», ἤτοι ὅτε ἡ κακία ἐκορυφώθη καὶ οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνθησαν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀνάγκην τῆς σωτηρίας. Εἶχε δὲ κορυφωθῆ ἡ κακία ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Λυγούστου Καίσαρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, τῷ 750 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης. Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον προπαρασκευάσθη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων. Καὶ τοὺς μὲν Ἰουδαίους προπαρασκεύασεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν διὰ τῶν πατριαρχῶν, τοῦ Μωϋσέως, καὶ τῶν προ-

φητῶν, οἱ ὅποιοι ἐκήρυξαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἓνα μόνον Θεὸν καὶ προεῖπον τὴν ἔλευσιν τοῦ «Μεσσίου» ἢ Σωτῆρος· τοὺς δὲ ἐθνικοὺς ἢ εἰδωλολάτρας προπαρεσκευάσεν διὰ πολλῶν λογίων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν, καθὼς λ. χ. τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἐνόησαν τὸ ψεῦδος τῆς πολυθείας καὶ ἀνυψώθησαν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. «Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν.»

§ 23.

Πῶς ἐγένετο σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔσωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης τῆς πολυθείας, εἰς τὰ ὅποια, (ὡς εἶδομεν,) ἦσαν βεβουησμένοι καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς νέαν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ ὠδήγησε καὶ πάλιν εἰς τὸν Θεόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποχωρισθῆ διὰ τῆς ἁμαρτίας. Ἐγένετο δὲ σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἰησοῦς ἀ.) διότι ἐδίδαξε τὴν ἀληθῆ καὶ τελείαν Ὁρησκειάν μας· β.) διότι ἔζησε βίον τέλειον καὶ ἔδωκεν οὕτω ἄριστον παράδειγμα ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας καὶ γ.) διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.

§ 24.

α.) Διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ κυριώτεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποίαν εὐρίσκωμεν εἰς τὰ Εὐαγγέλια, εἶνε αἱ ἐξῆς :

- 1) Ὁ Θεὸς εἶνε πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶνε τέκνα αὐτοῦ. («Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀββᾶ, ὁ πατήρ!»). 2) οἱ ἄνθρωποι συνδέονται πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀγάπης, ἐξ ἀγάπης δὲ καὶ ὄχι ἐκ φόβου πρέπει νὰ ἐκπληρῶσι τὸ θεῖον θέλημα. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ²». 3) Ὁ Θεὸς εἶνε πλήρης ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν, συγχωρεῖ τὸν ἁμαρτωλὸν ἐκείνον, ὁ ὁποῖος μετανοεῖ εἰλικρινῶς καὶ ὁ ὁποῖος δεικνύει τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ δι' ἔργων. «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως³». «Μετανοεῖτε καὶ ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας⁴».
- 4) Οἱ μετανοοῦντες εἰλικρινῶς ἀποτελοῦσι μίαν κοινωνίαν, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτοι τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ποιοῦσι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν θέλουσι νὰ φαίνωνται μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ ᾔνε ἀληθῶς δίκαιοι καὶ ἐνάρετοι. «Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν⁵» (Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ⁶).
- § 25.

10) *β. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο δεῦτερον Σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἡ ἠθικὴ ἢ θρησκευτικὴ διδασκαλία τότε ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ φέρει μέγαρα

1 Ρωμ. ἡ. 15.— 2 Α' Ἰωάν. δ' 16.— 3 Β' Κορ. α. 3—4 Μιθθ. γ' 3, 8.— 5 Μιθθ. δ' 47.— 6 Γωμ. δ' 17.

ἀποτελέσματα, ὅταν ὁ διδάσκων ἐφαρμόζη αὐτὴν εἰς τὸν βίον του. Τοῦτο δὲ βλέπομεν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἐξεπλήρωσε μέχρι κεραίας πᾶν ὅ,τι ἐδίδαξεν. Ὁ Κύριος ἡμῶν ὑπῆρξεν ὁ τέλειος τύπος τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Ὅλην τὴν διδασκαλίαν του περιέλαβεν ὁ Ἰησοῦς εἰς δύο μεγάλας ἐντολάς, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν¹». Τὰς δύο δὲ ταύτας ἐντολάς ἐξεπλήρωσεν εἰς βαθμὸν τέλειον ὁ Ἰησοῦς. Ἐξῆς ὅλος ἐν Θεῷ καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. «Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐσμὲν²». Ὡς τροφὴν αὐτοῦ ἐθεώρει νὰ πράττη πάντοτε τὸ θέλημα τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ πατρός· «Ἐμὸν βρωμά ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με³». Ἐν τέλει δὲ καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· «Πάτερ μου, εἰ δυνατὸν ἐστὶ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ⁴». Ἀλλὰ καὶ τὸν πλησίον ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς εἰς βαθμὸν τέλειον. Καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργων εὐηργέτει αὐτούς πάντοτε· ἐν τέλει δὲ ἔδωκε τὸ μεγαλειότερον δείγμα τῆς ἀγάπης, ἐθυσίασε δηλαδὴ καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· «Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ⁵». Ὁ Ἰησοῦς ἦτο «ἀναμάρτητος». «Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν

1 Ματθ. χβ' 39.— 2 Ἰωάν. ι. 30 — 3 Ἰωάν. δ' 34 — 4 Ματθ. κστ' 39.— 5 Ἰωάν. ιε. 13.

τῷ στόματι αὐτοῦ ¹». Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰησοῦ ὀνομάζουσιν αὐτὸν «ἀληθῆ» καὶ «δίκαιον». «Διδάσκαλε, οἶδαμεν ὅτι ἀληθῆς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός, οὐ γὰρ βλέπεις εἰς τὸ πρόσωπον ἀνθρώπων ²». Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ τύπος τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ φιλαληθείας, εἶπε περὶ ἑαυτοῦ· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; ³». Ἄρα ὁ Ἰησοῦς ἐζήσῃ καὶ ἀπέθανεν, ἵνα ἀφήσῃ εἰς ἡμᾶς τὸν βίον αὐτοῦ παράδειγμα ἄριστον μιμήσεως καὶ διδάξῃ ἡμᾶς, πῶς πρέπει νὰ ζῶμεν, ἂν θέλωμεν νὰ ἦμεθα ἀληθεῖς χριστιανοί. «Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ ⁴».

§ 26.

γ' Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο τρίτον Σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἐπεσφράγισε μόνον τὸν ἅγιον αὐτοῦ βίον, δὲν ἐδείξε μόνον τὴν ἄπειρον αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς «θυσία» πρὸς τὸν Θεόν. Οἱ ἄνθρωποι διὰ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν παρώργισαν τὸν Θεὸν καὶ ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Εἰς μάτην δὲ ἐζήτησαν νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν θείαν δικαιοσύνην με θυσίας ζώων καὶ ἀνθρώπων. Αἱ θυσίαι αὗται ἦσαν ὅλως ἐξωτερικαί, ἦσαν ἀπλῆ σκιά καὶ τύπος τῆς μόνης ἀληθοῦς θυσίας, τὴν, ὅποیان ὁ ἀναμάρτητος Ἰησοῦς προσέφερον ἐκουσίως ἐπὶ τοῦ σταυ-

1 Α' Πέτρ. 6' 22. — 2 Ματθ. κβ' 16. — 3 Ἰωάν. ή 46. — 4 Α' Πέτρ. 6 21.

ροῦ, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἠνώθημεν καὶ πάλιν καὶ συνεφιλιώθημεν πρὸς τὸν Θεόν· «Ἐχθροὶ ὄντες, κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ!». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰησοῦς διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐμεσίτευσε μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ συνεφιλίωσεν αὐτούς, διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ Μεσίτης. «Εἷς Θεός, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς²». Ὅσοι ἄρα πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν πρέπει νὰ «σταυρώσωσιν», ἤτοι νὰ νικήσωσι τὰ πάθη αὐτῶν καὶ τὰς κακὰς ἐπιθυμίας, νὰ ἦνε νεκροὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, νὰ ζῶσι δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν, διὰ τὸν Θεόν· «Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν³».

Γ'. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

§ 27.

Τι λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

«Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν».

§ 28.

Τι μᾶς διδάσκουσιν αἱ λέξεις αὗται.

Μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι καθὼς πιστεύομεν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, οὕτω πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ εἰς τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

¹ Ρωμ. ε' 10—² Α Τιμ ε' 51.—³ Ρωμ. στ' 11.—Ἐβλ. Γαλ. ε' 24.

Ὄνομάζεται δὲ τὸ Πνεῦμα «ἅγιον» καὶ «κύριον», διότι εἶνε τῆς αὐτῆς οὐσίας μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἅγιος δὲ καὶ κύριος εἶνε ὁ Πατήρ, ἅγιος καὶ κύριος ὁ Υἱός. Λέγεται «ζωοποιόν» τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ζωογονεῖ ὅλα τὰ κτίσματα, μάλιστα δὲ τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ἐκτίσθη, ὡς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' «ἐκπορεύεται», ἤτοι πηγάζει ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς. Ὡς τοιοῦτον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συμπροσκυνεῖται καὶ συνδοξάζεται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωτιζόμενοι ἐλάλησαν οἱ προφῆται.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔζη πλήρες ἐν τῷ Ἰησοῦ, μένει δὲ πάντοτε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος¹». Εἶνε τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ τοὺς Χριστιανούς εἰς πᾶν ἔργον καλὸν καὶ θεάρεστον, ἀναδεικνύει αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ καὶ παρέχει εἰς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν. «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν²». «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια³».

§ 29.

Ἀναγέννησις καὶ δικαίωσις.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πρέπει νὰ μεταδοθῇ εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς μεταδόσεως δὲ ταύτης ὁδηγούμεθα εἰς νέαν ἠθικὴν ζωὴν, καὶ τοῦτο καλεῖται «ἀναγέννησις» καὶ «δικαίωσις». Ἡ νέα αὕτη ζωὴ ἄρχεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ

1 Μκτθ. κή. 20. — 2 Ἰωάν. ιστ'. 13. — 3 Γαλ. ε. 22, 23.

τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν· «Ἦγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεῦετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ¹».

Διὰ τῆς μετανοίας ἀφήνομεν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἦτοι τὴν κακίαν, καὶ ἐνδύομεθα τὸν νέον, ἦτοι τὴν ἀρετὴν, γινόμεθα δὲ ἀπὸ ἀδίκων δίκαιοι· «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα²». Ἡ ἀληθὴς δὲ μετάνοια συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀναγνωρίσωμεν τὸ κακόν, νὰ λυπηθῶμεν δι' αὐτὸ καὶ ν' ἀποφασίσωμεν νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὸ καλόν· «Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, πιστὸς ἔστι καὶ δίκαιος (ὁ Θεός), ἵνα ἀφῆ ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας, καὶ καθαρῶσιν ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας³». Τριαύτην ἀληθῆ καὶ εἰλικρινῆ μετάνοιαν ἐδείξεν ὁ Δαυὶδ, ὁ Πέτρος, ὁ τελώνης, ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ ἄσωτος υἱός.

Ἡ πίστις δὲ εἰς τὸν Ἰησοῦν συνίσταται εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸν ὡς τὸν Σωτῆρα, ν' ἀγαπήσωμεν αὐτὸν καὶ νὰ ἐκτελῶμεν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ἡ πίστις δὲν εἶνε ἀπλῆ γνῶσις, ἀλλὰ πλήρης καὶ τελεία ὑποταγὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς θελήσεως ἡμῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν, πλήρης καὶ τελεία μετ' αὐτοῦ ἔνωσις. Δὲν εἶνε «νεκρά» πίστις, οὐδὲ συνίσταται εἰς ξηρὰν ἀποδοχὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ πίστις, ἡ ὁποία ἐνεργεῖται δι' ἀγάπης καὶ δεικνύεται δι' ἔργων καλῶν· «Ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν⁴». «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἰσχύει πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη⁵».

§ 30.

Ἁγιασμός.

Ὁ Χριστιανὸς καθῆκον ἔχει ν' ἀγωνίζεται πάντοτε

1 Μάρκ. α'. 15. — 2 Β'. Κορ. ε'. 17.—3 Α'. Ἰωάν. α'. 8, 9.—
4 Ἰάκ. β'. 20.—5 Γαλ. ε'. 6.

κατὰ τῆς κακίας καὶ νὰ προσπαθῆ νὰ νικήσῃ αὐτήν· οὕτω δὲ μόνον δύναται νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ δικαίωσιν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν «ἀγιασμόν» ἧτοι εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ τελειότητα. Ὁ ἔχων ζῶσαν πίστιν εἰς Χριστόν, ὑπερникῶ βαθμηδὸν τὸ κακὸν καὶ πλησιάζει εἰς τὸν Θεόν. Ἄλλ' εἰς τὴν τελείαν ἀγιότητα δὲν δύναται νὰ φθάσῃ ὁ χριστιανός· διότι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀτελής καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ μόνον καὶ ὀφείλει νὰ προσπαθῆ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, οὐδέποτε ὁμῶς δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλειον· «Ὡστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἐδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε!».

10) Δ'. ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

§ 31.

*Τι λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως
περὶ Ἐκκλησίας.*

«Εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν». Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἑνομάζεται ἐνταῦθα μίαν, διότι μία εἶνε ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ ὄχι πολλαί· ἑνομάζεται «ἀγία», διότι ἡγιάσθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐνεργεῖ τὸν ἀγιασμόν τῶν χριστιανῶν· ἑνομάζεται «καθολικὴ», διότι εἶνε διαδεδομένη εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ἑνομάζεται «ἀποστολικὴ», διότι ἰδρύθη καὶ ἐξηπλώθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων.

§ 32.

Τι εἶνε Ἐκκλησία.

Ἐκκλησία εἶνε τὸ ἄθροισμα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔβα-

πίσθησαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶνε ὁ Χριστός· μέλη δὲ αὐτῆς οἱ πιστοὶ ἢ χριστιανοί. Κυβερνῶσι δὲ τὴν Ἐκκλησίαν οἱ ἐπίσκοποι, συνεργοὺς ἔχοντες τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Ἰδρύθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐξηπλώθη δ' ἔπειτα βαθμηδὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Ὑπέμεινε πολλοὺς καὶ διαφόρους διωγμούς, ἀλλ' ἔτυχεν ἐπὶ τέλους τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τῷ 313. Ἀνεφάνησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολλοὶ αἰρετικοί, ἦτοι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον ψευδῆ καὶ διεστραμμένα, ἀντίθετα πρὸς τὴν γνησίαν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τῶν αἰρετικῶν δὲ τούτων συνεκροτήθησαν αἱ λεγόμεναι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, αἱ ὅποσαι κατεδίκασαν τὰς αἵρέσεις καὶ ὥρισαν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας (δόγματα). Ἀλλὰ καὶ σχίσματα ἐγένον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὕτω κατὰ τὸν 4. αἰῶνα ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ δὲ τὸν 17. αἰῶνα ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας ὥστε ὑπάρχουσι τρεῖς μεγάλαι χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, ἡ «ἀνατολικὴ ὀρθόδοξος», ἡ «δυτικὴ ἢ καθολικὴ» καὶ ἡ «προτεσταντικὴ ἢ διαμαρτυρομένη». Αἱ τρεῖς αὗται Ἐκκλησίαι ἀποτελοῦσι μὲν μίαν μόνην χριστια-

1 Ἐπὶ εἶνε αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἦτις ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ (325), ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἡ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ (431), ἡ τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι (451), ἡ πέμπτη ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἡ ἕκτη ἐν Κωνσταντινουπόλει (681) καὶ ἡ ἕβδομη ἐν Νικαίᾳ (787).

νικήν Ἐκκλησίαν, καθόσον στηρίζονται ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς Χριστόν, διακρίνονται ὅμως καὶ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Ἡ δυτικὴ καὶ ἡ διαμαρτυρομένη Ἐκκλησία διέστρεψαν εἰς πολλὰ τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν διετήρησεν ἀγνήν καὶ καθαρὰν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη διὰ τοῦτο «ὀρθόδοξος». Ὀνομάζεται δὲ καὶ «ἀνατολική» ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, διότι οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς εὐρίσκονται οἱ πλεῖστοι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Περιλαμβάνει δὲ τρεῖς κυριωτέρας Ἐκκλησίας, τὴν ἐν Τουρκίᾳ, τὴν ἐν Ἑλλάδι, καὶ τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ. Καὶ τὴν μὲν ἐν Τουρκίᾳ κυβερνᾷ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὴν δὲ ἐν Ἑλλάδι κυβερνᾷ σύνοδος ἐξ ἐπισκόπων, ἡ ὁποία ἐδρεύει ἐν Ἀθήναις· καὶ τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ κυβερνᾷ ἐπίσης σύνοδος, ἡ ὁποία ἐδρεύει ἐν Πετροπόλει.

§ 33.

13) Ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμόν τῶν πιστῶν.

Ἡ Ἐκκλησία ἰδρύθη, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, τὸ ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέλεσεν, ἵνα ὁηλασθῇ ὁδηγήσῃ βαθμηδὸν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἰς Χριστόν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς νὰ ζῶσι βίον σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἐπιδιώκει δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ Ἐκκλησία διὰ τριῶν μέσων, ἤτοι διὰ τῆς «διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου», διὰ τῆς «προσευχῆς» καὶ διὰ τῶν «μυστηρίων».

§ 34.

ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμόν ἢ τὴν ἠθικοποίησιν τῶν πιστῶν πρῶτον διὰ τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ὑπάρχουσιν ἀληθῶς λόγοι ζωῆς αἰωνίου· «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις!»¹. Διὰ νὰ πιστεύσῃ τις πρέπει νὰ ἀκούσῃ, καὶ διὰ νὰ ἀκούσῃ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὁ κηρύττων· «Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος Θεοῦ²». «Μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν³». Διὰ τοῦ κηρύγματος διέδωκαν τὸ Εὐαγγέλιον οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν, ἐξαπλοῦται δὲ μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας. Ὁ Ἰησοῦς εἶπεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν⁴». Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ὅτε οἱ ἱερεῖς ἦσαν πεπαιδευμένοι, ἐγένετο πάντοτε ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ἐκάστην λειτουργίαν. Διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὸ σχολεῖον καὶ εἰς τὸν οἶκον προφυλάσσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας καὶ ἐχθρας πρὸς τὴν θρησκείαν, καὶ ἀπὸ πολλῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων.

§ 35.

β. Περὶ προσευχῆς.

Δεύτερον μέσον πρὸς ἀναγέννησιν ἢ ἠθικοποίησιν τῶν

1 Ἰωάν. στ' 68.— 2 Ρωμ. ι' 17.— 3 Λευκ. ια' 28 — 4 Ματθ. κη' 19.

χριστιανῶν ἔχει ἡ Ἐκκλησία τὴν προσευχὴν. Προσευχὴ εἶνε ἡ ἀνύψωσις τῆς καρδίας εἰς τὸν Δημιουργόν, ὁ διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεόν. Χωρὶς προσευχῆς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ υπάρξῃ θρησκεία. Ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὸ αἶσθημα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, καθὼς αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ πᾶν αἶσθημα αὐτοῦ εἴτε χαρῆς εἴτε λύπης. Ἡ προσευχὴ ἐνισχύει τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, καθαρίζει τὴν ψυχὴν, ἀνυψοῖ αὐτὴν καὶ πλησιάζει εἰς τὸν Θεόν. Προσεύχεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ἢ διὰ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν Θεόν τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ καὶ τοῦτο λέγεται προσευχὴ «μετανοίας»· ἢ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν διὰ τὰς εὐεργεσίας του καὶ νὰ θαυμάσῃ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ τοῦτο λέγεται προσευχὴ «εὐχαριστίας» ἢ «δοξολογίας»· ἢ διὰ νὰ ζητήσῃ τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο λέγεται προσευχὴ «αἰτήσεως» ἢ «παράκλησις». Προσευχόμεθα καὶ πρέπει νὰ προσευχώμεθα κυρίως μόνον εἰς τὸν Θεόν· ἂν δὲ προσευχώμεθα καὶ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον, τοῦτο πράττομεν ὄχι διότι θεοποιῶμεν αὐτούς, ἀλλ' ἵνα μεταχειρισθῶμεν αὐτούς ὡς μεσίτας παρὰ τῷ Θεῷ, τοῦ ὁποίου ἔγειναν φίλοι διὰ τοῦ ἁγίου αὐτῶν βίου· «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε¹». «Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε καὶ εὕρήσετε· κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν²».

§ 36.

Πῶς πρέπει νὰ προσευχώμεθα.

Πρέπει δὲ νὰ προσευχώμεθα 1) «μὲ καθαρὰν καρδίαν».

διότι ὁ Θεὸς δὲν εἰσακούει τὴν προσευχὴν ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τρέφει μίσση καὶ ἔχθρας ἐναντίον τοῦ πλησίον αὐτοῦ. «Ἐάν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ κεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου ¹». Πρέπει νὰ προσευχώμεθα 2) «μὲ στερεὰν πεποιθήσιν» ὅτι ὁ Θεὸς καὶ δύναται καὶ θέλει νὰ εἰσακούσῃ τὴν προσευχὴν ἡμῶν καὶ γινώσκει καλλίτερον ἀπὸ ἡμᾶς, τίνων ἔχομεν χρείαν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσευχώμεθα νὰ γίνεταί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ἡμῶν. «Οἶδὲ γὰρ ὁ πατήρ ὑμῶν ὡν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. . . Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ²». Πρέπει νὰ προσευχώμεθα 3) «εἰλικρινῶς» καὶ ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν· «Καὶ ὅταν προσεύχη, οὐκ ἔσῃ ὡσπερ οἱ ὑποκριταί, ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις ³».

§ 37.

57 Ποῦ καὶ πότε πρέπει νὰ προσευχώμεθα.

Δυνάμεθα μὲν πανταχοῦ νὰ προσευχώμεθα, διότι ὁ Θεὸς ὡς πνεῦμα εἶνε πανταχοῦ παρών· «Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν⁴». Ἀλλὰ πλὴν τῆς κατ' ἰδίαν ἢ κατ' οἶκον προσευχῆς προσευχώμεθα καὶ ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὠρισμένους ἱεροὺς τόπους, εἰς τοὺς ναοὺς· τοῦτο δὲ ὀνομάζεται κοινὴ προσευχὴ ἢ λατρεία. «Ἐν Ἐκκλησί-

¹ Ματθ. ε' 23, 24. — ² Ματθ. στ' 8—10. — ³ Μάρκ. στ' 2. — ⁴ Ἰωάν. δ' 24

αἰς εὐλογεῖτε τὸν Θεόν¹». «Εὐφράνθη ἐπὶ ταῖς εἰρηκόσι
μοι, εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα²». Ἡ κοινὴ προσευχὴ
εἶνε πολὺ ὠφέλιμος. Πρῶτον διότι ἡ διακόσμησις τοῦ
ναοῦ, αἱ εἰκόνες δηλαδὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ ἀντικείμενα,
οἱ ψαλλόμενοι ὕμνοι καὶ αἱ προσευχαὶ διεγείρουσι τὸ
θρησκευτικὸν αἶσθημα ἡμῶν καὶ ἐμπνέουσι περισσοτέ-
ραν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ προσευχηθῶμεν. Δεύτερον διότι
βλέποντες ὅτι οἱ ἄλλοι προσεύχονται προτρεπόμεθα καὶ
ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν νὰ προσευχώμεθα.
Τρίτον διότι προσευχόμενοι εἰς τὸν αὐτὸν κοινὸν πατέρα
ἐν οὐρανῶς ἀναλογιζόμεθα ὅτι ὅλοι εἴμεθα τέκνα αὐτοῦ,
ἄρα ἴσοι καὶ ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρέπει διὰ τοῦ-
το ν' ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ τέταρτον διότι ἐν τῷ
ναῷ λαμβάνει εὐκαιρίαν ὁ ἱερεὺς νὰ ἀναπτύξῃ εἰς ἡ-
μᾶς τὰς θείας ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου.

Δυνάμεθα ἐπίσης πάντοτε νὰ προσευχώμεθα, ὡσάκις
αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ προσευχηθῶμεν· ἀλλὰ κα-
λὸν καὶ ὠφέλιμον εἶνε νὰ προσευχώμεθα κατ' οἶκον μὲν
εἰς ὠρισμένας ὥρας, εἰς τοὺς ναοὺς δὲ εἰς ὠρισμένας ἡμέ-
ρας, διότι αἱ ὠρισμέναι ὥραι καὶ ἡμέραι τῆς προσευχῆς
ὑπενθυμίζουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ καθῆκον τῆς προσευχῆς, τὸ
ὅποιον χωρὶς τῆς συνηθείας ταύτης εὐκόλως ἠδυνάμεθα
νὰ λησμονήσωμεν.

§ 38.

Ἡ κυριακὴ προσευχή.

Ὁ Κύριος ἡμῶν, θέλων νὰ διδάξῃ τοὺς μαθητὰς αὐ-
τοῦ πῶς πρέπει νὰ προσεύχωνται, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἄ-
ριστον τύπον προσευχῆς τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ ὅποιον

1 Ψαλμ. ζς' 27.—2 Ψαλμ. ςκ' 1.

ώνομάσθη διὰ τοῦτο κυριακὴ προσευχή. Εἶνε δὲ ἡ κυριακὴ προσευχὴ ἡ ἐξῆς· «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν ταῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ». — Ἐν τῇ κυριακῇ ταύτῃ προσευχῇ καλοῦμεν τὸν Θεὸν «πατέρα ἡμῶν» καὶ διδασκόμεθα οὕτω ὅτι ὀφείλομεν νὰ προσευχώμεθα ἔχοντες τὴν καρδίαν πλήρη ἀγάπης καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς πατέρα ἡμῶν, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ὡς ἀδελφὸν ἡμῶν. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε «ἐν ταῖς οὐρανοῖς» ὄχι διότι περιορίζεται εἰς ὠρισμένον τόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ δειχθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ καὶ οὕτω νὰ προσευχώμεθα εἰς αὐτὸν ἔχοντες τὴν πεποίθησιν ὅτι δύναται νὰ εἰσακούσῃ τὴν προσευχὴν ἡμῶν. Διὰ τοῦ «ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου» διδασκόμεθα ὅτι ὀφείλομεν νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεὸν ὡς ἅγιον μετὰ καρδίας καθαρᾶς καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν. Διὰ τοῦ «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» εὐχόμεθα νὰ ἐξαπλωθῇ πανταχοῦ καὶ κατισχύσῃ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τὸ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦ ὁποίου διδάσκονται οἱ ἄνθρωποι νὰ ποιῶσι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ποιῶσιν αὐτὸ οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ· «Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς». Παρακαλοῦμεν ἔπειτα τὸν Θεὸν νὰ μᾶς βοηθῇ ν' ἀποκτῶμεν «τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον», ἤτοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα· νὰ συγχωρήσῃ τὰ «ὀφειλήματα», ἤτοι τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς συγχωροῦμεν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων· νὰ προφυλάττῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάντα

«πειρασμόν», ἤτοι ἀπὸ πᾶσαν ἀφορμὴν εἰς τὸ κακόν, καὶ νὰ σώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ «πονηροῦ», ἤτοι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

§ 39.

17) γ'. Περὶ μυστηρίων.

«Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τῶν λοιπῶν μυστηρίων παρέχει ἡ Ἐκκλησία «τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν», ἤτοι ἐνεργεῖ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν ἁγιασμόν τῶν Χριστιανῶν. Εἶνε δὲ τὰ μυστήρια ἱεραὶ τελεταί, αἱ ὁποῖαι ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὑπὸ ὁρατὰ σημεῖα μεταδίδεται εἰς τοὺς Χριστιανούς ἡ ἀόρατος χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Χρησιμεύουσι δὲ τὰ μυστήρια καὶ ὡς ἐξωτερικὰ σημεῖα καὶ γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων.

Τὰ μυστήρια εἶνε ἑπτὰ, ἤτοι τὸ «βάπτισμα», τὸ «χρῖσμα», ἡ «εὐχαριστία», ἡ «μετάνοια» ἢ «ἐξομολόγησις», ἡ «ἱερωσύνη», ὁ «γάμος» καὶ τὸ «εὐχέλαιον». Τὰ οὐσιωδέστατα ἐκ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων εἶνε τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία, διότι διὰ μὲν τοῦ βαπτίσματος γινόμεθα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ τῆς εὐχαριστίας ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ.

§ 40.

18) Τὸ βάπτισμα.

Τὸ βάπτισμα εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον πιστεύομεν ὅτι καθὼς τὸ σῶμα καθαρίζεται διὰ τοῦ ὕδατος, οὕτω καθαρίζεται καὶ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς προπατορικῆς

ἀμαρτίας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ μυστήριον τοῦτο διέταξεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὅτε ἀποστέλλων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸ κήρυγμα εἶπε πρὸς αὐτούς· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹». Ὁ βαπτιζόμενος βυθίζεται τρίς εἰς τὸ ὕδωρ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, σημαίνει δὲ ἡ τριπλῆ αὕτη κατάδυσις τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· σημαίνει δηλαδὴ ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀποθάνωμεν μετὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἀμαρτίαν, ν' ἀναστηθῶμεν δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς ζωὴν νέαν χριστιανικὴν· «Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα, ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν²». Ὁ βαπτιζόμενος πρέπει πρῶτον νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ ἔπειτα νὰ βαπτισθῇ· «Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθὲς σωθήσεται³». Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας οἱ μέλλοντες νὰ γείνωσι Χριστιανοὶ ἐκατηχοῦντο πρότερον καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἐπεκράτησε συνήθεια νὰ βαπτίζωνται εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν, ὠρίσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἀνάδοχοι, οἱ ὅποιοι ἀπαγγέλλουσιν ὡς ἐπίτροποι τῶν νηπίων τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξωσι καὶ κατηχήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ τὰ βαπτιζόμενα νήπια, ὅταν φθάσωσιν εἰς ἡλικίαν νὰ ἐννοῶσιν.

§ 41.

Τὸ χρίσμα.

Τὸ χρίσμα ἢ ἅγιον μῦρον εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ

1 Ματθ. κή. 19.—2 Ρωμ. σ' 4.—3 Μάρκ. ιστ' 16..

ὁποῖον ὁ ἱερεὺς χρίων διὰ μύρου τὸν βαπτιζόμενον ἐπι-
καλεῖται ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ
Ἀπόστολοι ἐπέθετον τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βαπτιζομέ-
νους καὶ ἐπεκαλοῦντο ἐπ' αὐτοὺς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου
Πνεύματος· οἱ δὲ διάδοχοι αὐτῶν ἀντὶ τῆς ἐπιθέσεως
τῶν χειρῶν χρίουσι τὸν βαπτιζόμενον διὰ τοῦ μύρου.
Ὁ χρίων ἱερεὺς ἐπιλέγει τὰς λέξεις: «Σφραγίς δωρεᾶς
Πνεύματος ἁγίου. Ἀμὴν»· ἦτοι τὸ μύρον τοῦτο χρησι-
μεύει ὡς ἐπισφράγις καὶ ἐπιβεβαίωσις εἰς τὴν χάριν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ὁποῖαν ὁ χριόμενος ἔλαβεν εἰς
τὸ βάπτισμα, ἵνα προκόπῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Κα-
τασκευάζεται δὲ τὸ μύρον ἐν Κωνσταντινουπόλει ¹⁾ ἀπὸ
ποικίλας καὶ εὐώδεις ὕλας εἰς δεῖγμα τῶν ποικίλων καὶ
εὐωδῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰ ὅποια
μεταδίδονται δι' αὐτοῦ εἰς τὸν χριόμενον καὶ τὰ ὅποια
ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ προσοικειωθῇ, ἦτοι νὰ κατα-
στήσῃ κτῆμά του, ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ
τηρῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. Τὸ Χρῆσμα ἦτο ἀνέ-
καθεν ἠνωμένον μετὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐτελεῖτο εὐ-
θὺς μετ' αὐτό. X

§ 42.

201 Ἡ εὐχαριστία.

Ἡ εὐχαριστία εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὁποῖον μετα-
λαμβάνοντες τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνομεν
αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Τὸ μυστήριον τοῦτο συνέστησεν ὁ Κύριος ἡμῶν, ὅτε

1 Εἰς δεῖγμα ἐνότητος πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν
ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος λαμβάνει τὸ μύρον
παρὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διανέμει αὐ-
τὸ εἰς τὰς διάφορας Ἐκκλησίας τοῦ κράτους.

συνέφαγε τὸ τελευταῖον μὲ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον. Ἡ ἀγία Γραφή λέγει ὅτι τὴν νύκτα, κατὰ τὴν ὁποίαν παρεδίδετο ὁ Κύριος, ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκοψε καὶ εἶπε· «Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μού ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Ὡσαύτως ἔλαβε καὶ τὸ ποτήριον καὶ εἶπε· «Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Διότι «ὡσάκις ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε¹». Εἶνε μέγα τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας· διότι ἀναπαριστᾷ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι δι' αὐτοῦ ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Ἰησοῦ· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὼ ἐν αὐτῷ²». Πρὶν μεταλάβῃ ὁ χριστιανός, ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον τὴν συνειδήσιν του· καὶ ἂν μὲν αἰσθανθῇ ὅτι ἡ συνειδήσις του εἶνε καθαρὰ, τότε νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν, εἰ δὲ μή, νὰ ἀπέχῃ ἀπ' αὐτῆς· διότι ὅστις μεταλαμβάνει ἀναξίως ἀμαρτάνει· «Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει³». Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ὥρισε τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προηγῆται τῆς εὐχαριστίας⁴.

1 Α' Κορ. ιά 23—26.— 2 Ἰωάν. στ' 56 — 3 Α' Κορ. ιά 28, 29.— 4 Οἱ ὄργαιοι χριστιανοὶ μεταλαμβάνουν ἐν ἐκάστῃ λειτουργίᾳ βραδύτερον δὲ ἤρχσαν νὰ μεταλαμβάνωσι σπανιώτερον, διότι δὲν ἠσπάζοντο πάντοτε ἐκτετοὺς ἐτοιμοὺς καὶ ἀξίους διὰ τὴν θεῖαν κοινωνίαν. Καὶ ἡμεῖς ἐνδέμεθα νὰ μεταλαμβάνωμεν, ὡσάκις νομίζομεν ὅτι

§ 43.

Ζ Ζ μετάνοια.

Ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ χριστιανὸς ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ τὰς ἀμαρτίας του καὶ εἰλικρινῶς μετανοῶν λαμβάνει δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Ὁ πνευματικὸς ἐξομολογεῖ λαμβάνων τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου· διότι μόνον οἱ ἐπίσκοποι ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ συγχωρῶσιν ἀμαρτίας ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου¹. Ἡ ἐξομολόγησις διατάσσεται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. «Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε²». Ἰνα δὲ λάβῃ τὴν συγχώρησιν ὁ χριστιανός, πρέπει νὰ μετανοήσῃ εἰλικρινῶς, ἤτοι νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀμαρτήματά του, νὰ λυπηθῆ ἀπὸ καρδίας δι' αὐτὰ καὶ ν' ἀποφασίσῃ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτά. Ὁ πνευματικὸς ἐπιβάλλει ἐν ἀνάγκῃ πνευματικὰς ποινὰς, ἂν τὰ ἀμαρτήματα ἦνε μεγάλα, ἢ συγχωρεῖ αὐτά, ὅταν εἶνε μικρὰ καὶ συμβουλεύει τὸν μετανοοῦντα καὶ παρηγορεῖ καὶ ἐνισχύει αὐτὸν εἰς τὸ καλόν.

§ 44.

Ζ Ζ Ἱερωσύνη.

Ἡ ἱερωσύνη εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἐπίσκοπος ἐπιθέτει τὰς χεῖρας εἰς τὸν ἐκλεχθέντα, ἐπικα-

εἶμεθα ἄξιοι πρὸς τοῦτο, ἐπεκράτησεν ὅμως συνήθεια νὰ μεταλαμβάνωμεν τοῦλάχιστον τέσσαρας φοιᾶς τὸ ἔτος, ἤτοι τὰ Χριστούγεννα, τὸ Πάσχα, τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων καὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

1 Ματθ. ιγ' 1⁸. Ἰωάν. κ' 21—2 Ἰακ. ε' 16 Περβλ. Πρὸξ. ιθ' ἀ 8.

λείται ἐπὶ αὐτοῦ τὴν θεϊὰν χάριν καὶ μεταδίδει εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης. Ἡ ἱερωσύνη ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων. Οἱ βαθμοὶ δὲ τῆς ἱερωσύνης εἶνε τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ διακόνου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἔχει πλήρες τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης, ὁ δὲ πρεσβύτερος τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου τελεῖ τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς καὶ κηρύττει τὸν θεῖον λόγον, ὁ δὲ διάκονος βοηθεῖ ἀπλῶς καὶ ὑπηρετεῖ τὸν ἐπίσκοπον καὶ πρεσβύτερον εἰς τὴν τελετὴν τῶν μυστηρίων, δὲν ἔχει δὲ τὴν δύναμιν νὰ τελεσῇ αὐτὸς μυστήριον. Καθήκοντα τοῦ ἱερέως εἶνε νὰ κηρύττῃ τὸν θεῖον λόγον, νὰ τελῇ τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς καὶ νὰ ποιμαίνῃ τὸ πνευματικὸν ποίμνιον αὐτοῦ. Ὅφείλει δὲ ὁ ἱερεὺς νὰ ᾔηνε πεπαιδευμένος διὰ νὰ δύναται νὰ διδάσκῃ τὸν θεῖον λόγον, καὶ ἐνάρετος διὰ νὰ φέρῃ ἀποτελέσματα ἢ διδασκαλία του· «Τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνεΐᾳ!».

§ 45.

?? Ὁ γάμος.

Ὁ γάμος εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν θεϊὰν χάριν ἐπὶ δύο πρόσωπα, τὰ ὁποῖα συνέρχονται εἰς γάμου κοινωνίαν. Τὸν γάμον παριστᾷ ἡ ἅγια Γραφή ὡς δεσμὸν ἱερὸν καὶ θέλημα Θεοῦ. «Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω²» Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ πάντοτε τὸν γάμον. Διὰ τοῦ γάμου παρέχεται ἀμοιβαία βοήθεια εἰς τοὺς συζύγους, συντηρεῖται καὶ αὐξάνει τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἀναπτύσσεται ἠθικῶς καὶ τελειοποιεῖται· διότι, ἂν ὁ οἶκος δὲν ὑπῆρχεν,

1 Α' Τιμ. δ' 12. — 2 Ματθ. 16' 6.

ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων θὰ ἦτο ἀδύνατος. Εἷς μόνος ἀνὴρ καὶ μία μόνη γυνὴ ἀποτελοῦσι τὸν νόμιμον γάμον. Οἱ σύζυγοι ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαίαν πίστιν καὶ ἀγάπην, νὰ φροντίζωσι δὲ περὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν, ἐμπνέοντες ἐνωρὶς εἰς αὐτὰ καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ μάλιστα διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς πᾶν καλὸν καὶ εὐγενές. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν¹». «Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε²». «Οἱ πατέρες ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου³».

§ 46.

Τὸ εὐχέλαιον.

Τὸ εὐχέλαιον εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς χρίων τὸν ἀσθενῆ μετ' ἔλαιον ἐπικαλεῖται ἐπ' αὐτὸν τὴν θεϊαν χάριν πρὸς θεραπείαν καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο διέταξαν οἱ Ἀπόστολοι, οἱ ὅποιοι ἤλειφον μετ' ἔλαιον τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἐθεράπευον αὐτούς: «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτόν ὁ Κύριος, κἂν ἁμαρτίας ἦ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ⁴».

1 Ἐφ. ε' 18.— 2 αὐτ. 22.— 3 αὐτ. στ' 4 — 4 Ἰακ. ε' 14-15.

Ε'. ΠΕΡΙ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ.

§ 47.

α Τι λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως
περὶ μελλούσης ζωῆς.

«Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Διὰ τῶν τελευταίων τούτων λέξεων τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διδασκόμεθα ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ νεκροὶ θ' ἀναστῶσιν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ ζῶντες δώσωσι λόγον τῶν πράξεων αὐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη, (ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ,) κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ· δὲν συνίσταται μόνον ἐκ σώματος, τὸ ὁποῖον ἀποθνήσκει, ἀλλὰ καὶ ἐκ ψυχῆς, ἣ ὁποία μένει ἀθάνατος καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν· «Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία¹». Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ζωῇ οἱ ἄνθρωποι θ' ἀνταμειφθῶσιν ἢ θὰ τιμωρηθῶσιν ἀναλόγως τῶν καλῶν ἢ κακῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἔπραξαν· «Ἐκάστῳ ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ²». «Ἐρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν ταῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως³». Τὴν μέλλουσαν ζωὴν περιγράφων ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι θὰ συναχθῶσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ χωρίσῃ τοὺς δικαίους ἀπὸ τῶν ἀδίκων, ὡς ὁ ποιμὴν χωρίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων· καὶ τοὺς μὲν δικαίους θὰ στήσῃ ἐκ δεξιῶν, τοὺς

1 Σοφ. Σολ. β'. 23.—2 Ῥωμ. β'. 6.—3 Ἰωάν. ε. 28--9.

δὲ ἀδίκους ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δικαίους θὰ εἶπη· Δεῦτε εἰ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν αἰώνιον ζωὴν, διότι ἐπέινασα καὶ μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ με ἐποτίσατε, γυμνὸς ἦμην καὶ με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ με περιποιήθητε, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ με ἐπεσκέψασθε· ὅτι ἐπράξατε εἰς τοὺς πτωχοὺς, εἰς ἐμὲ τὸ ἐπράξατε. « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε¹ ». Εἰς δὲ τοὺς ἀδίκους θὰ εἶπη· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, διότι ἐπέινασα καὶ δέν μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ δέν με ἐποτίσατε, ξένος ἦμην καὶ δέν με περιποιήθητε, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ δέν με ἐπεσκέψασθε. « Ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι (οἱ ἀδικοὶ) εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον² ».

§ 48.

Ἐχομεν ἀποδείξεις ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀθανασία ψυχῆς ;

Πάντες οἱ ἄνθρωποι αισθανόμεθα, ὅτι ὑπάρχει ἐντὸς ἡμῶν μία δύναμις, ἡ ὁποία εἶνε διάφορος ἀπὸ τὸ σῶμα, ἡ ὁποία μένει ἀμετάβλητος, ἐνῶ τὸ σῶμα ἡμῶν διαρκῶς μεταβάλλεται, καὶ ἡ ὁποία σκέπτεται, νοεῖ καὶ πράττει ἐλευθέρως· ἐπειδὴ δὲ τὰ ὑλικὰ ὄντα οὔτε ἀμετάβλητα εἶνε, οὔτε νοῦν καὶ θέλησιν ἐλευθέραν ἔχουσι, διὰ τοῦτο ἡ δύναμις ἡ ὁποία ὑπάρχει ἐντὸς ἡμῶν, ἥτοι ἡ ψυχὴ, δέν δύναται νὰ ᾔνε σῶμα ἢ ὕλη, εἶνε ἐπομένως

¹ Ματθ' κέ. 40. — ² αὐτ. 45-46.

αἴσλος καὶ διὰ τοῦτο ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος. «Καὶ ἐπιστρέφη ὁ χοῆς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφη πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό¹». Πάντες οἱ ἄνθρωποι αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ μὲν καλὸν πρέπει ν' ἀνταμειφθῆ, τὸ δὲ κακὸν πρέπει νὰ τιμωρηθῆ· διὰ τοῦτο ὅταν βλέπωμεν ὅτι μία καλὴ πράξις δὲν ἀνταμείβεται ἢ μία κακὴ πράξις δὲν τιμωρεῖται, λυπούμεθα καὶ ἀγα ἀκτοῦμεν. Καὶ ὅμως οὔτε οἱ καλοὶ ἄνθρωποι ἀνταμείβονται πάντοτε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εὐτυχοῦσιν, οὔτε οἱ κακοὶ τιμωροῦνται καὶ δυστυχοῦσι· συμπεραίνομεν δὲ ἐκ τούτου ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ καλὸν θὰ ἀνταμειφθῆ καὶ τὸ κακὸν θὰ τιμωρηθῆ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν «ἐκάστω ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ²». Πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθημεν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τοιοῦτοι, ὥστε δὲν ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὰ φθαρτὰ καὶ πρόσκαιρα, ἀλλὰ τείνομεν καὶ εἰς τὰ ἄφθαρτα καὶ αἰώνια καὶ ποθοῦμεν αὐτά· μόνον δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἐξ ὅλων τῶν ὄντων γινώσκουμεν καὶ ἀγαπῶμεν τὸν Θεόν, ὁ ὅποιος εἶνε αἰώνιος. Ἀλλὰ θὰ ἦτο σκληρὸς καὶ ἄδικος ὁ Θεὸς νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ἡμᾶς τόσον εὐγενεῖς πόθους, οἱ ὅποιοι μένουσι διὰ παντὸς ἀνεκπλήρωτοι, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ἡμᾶς ἀγάπην πρὸς τὸν αἰώνιον Θεόν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ αἰωνία ζωὴ. «Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων³». Πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ λαοὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πάντα τόπον ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουσιν ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν καταστρέφεται μετὰ τὸν θάνατον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ. Ἄν δὲ τὴν πίστιν ταύτην ἐπένόουν οἱ ἄνθρωποι, δὲν θὰ ἦτο αὕτη τόσον γενικὴ· διότι

1 Ἐκκλ. ιβ' 7.—2 Ρωμ. ε' 6 —3 Μκθ· κβ' 32.

ὅ,τι ἐπινοεῖ ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν καὶ ὠρισμένον τόπον, ὄχι δὲ πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἄρα γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦτο διότι ἡ ψυχὴ εἶνε ἀληθῶς ἀθάνατος ὡς πνοὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. «Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν».

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

§ 49.

25 Ὁ δεκάλογος.

Καθὼς εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διδασκόμεθα τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον ἢ τὸν δεκάλογον διδασκόμεθα τί πρέπει νὰ πράττωμεν διότι ἡ πίστις ἡμῶν τότε εἶνε ἀληθὴς καὶ ζῶσα, ὅταν ὄχι μόνον παραδεχώμεθα τὰς ἀληθείας, τὰς ὁποίας μᾶς διδάσκει, ἀλλὰ καὶ πράττωμεν ἔργα σύμφωνα πρὸς τὴν πίστιν ἡμῶν. «Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν¹». Ὁ δεκάλογος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη οὕτω, διότι περιέχει δέκα ἐντολάς, ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς :

1. «Ἐγὼ εἶμαι Κύριος ὁ Θεός σου· μὴ ἔχῃς ἄλλους Θεοὺς πλὴν ἐμοῦ.

¹ Γεν. 6' 7.—² Ἰάκ. 6' 26.

2. Μὴ ποιήσης εἰδωλα, μηδὲ προσκυνήσης, μηδὲ λατρεύσης αὐτά.

3. Μὴ μεταχειρίζεσαι ἀνευλαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

4. Ἐνθυμοῦ νὰ ἀγιάζης τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων.

5. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου.

6. Μὴ φονεύσης.

7. Μὴ προσβάλης τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου.

8. Μὴ κλέψης.

9. Μὴ ψευδομαρτυρήσης κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

10. Μὴ ἐπιθυμήσης ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν πλησίον σου¹».

Ὁ δεκάλογος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰς τέσσαρας πρώτας ἐντολάς καὶ διδάσκει τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ δὲ δεύτερον περιλαμβάνει τὰς ἕξ τελευταίας ἐντολάς καὶ διδάσκει τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον. Τὸν δεκάλογον περιέλαβεν ὁ Ἰησοῦς εἰς δύο ἐντολάς, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν

1 Ὁ δεκάλογος ἐν τῷ ἀρχικῷ κειμένῳ ἔχει ὡς ἐξῆς.

1) Ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ Θεὸς σου ὃς ἐσονταί σοι θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ—2). Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.—3) Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.—4) Μνήσθητι τὴν ἡμέρην τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν· Ἐξ ἡμέρας ἔργα, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ, Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.—5) Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς.—6) Οὐ φονεύσεις.—7) Οὐ μοιχεύσεις.—8) Οὐ κλέψεις.—9) Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.—10) Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου, οὔτε τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, οὔτε τὸν πῶλον αὐτοῦ, οὔτε τὴν παιδικήν αὐτοῦ, οὔτε τοῦ βροῦς αὐτοῦ, οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ, οὔτε παντὸς κτήνους αὐτοῦ, οὐδ' ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν.

πλησίον· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται¹». Ἐτελειοποίησε δὲ αὐτὸν α) διότι ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ τηρῶμεν τὰς ἐντολάς ἐκ φόβου πρὸς τὴν τιμωρίαν ἢ ἐξ ἐλπίδος πρὸς τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ κακόν· «Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ²». β) διότι ἐδίδαξεν ὅτι τὸ καλὸν δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ καλὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀγαθὰς τῆς καρδίας διαθέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ καλὰ ἔργα. «Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰδὲ μῆγε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς³». γ) διότι ἐδίδαξεν ὅτι αἱ ἐντολαὶ δὲν ἀπαγορεύουσι μόνον νὰ πράττωμεν τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλουσι νὰ πράττωμεν τὸ καλόν. «Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει⁴».

§ 50.

*Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον
ἢ ὁ ἠθικὸς νόμος εἰς ἔμφυτος.*

Τὸν δεκάλογον περιέλαβεν, (ὡς εἶπομεν,) ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς δύο ἐντολάς, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ

¹ Ματθ. κβ' 37—40.—² Λ' Γολθ. δ' 18.—³ Ματθ. στ' 1.—

⁴ Ματθ. 21—22.

εις τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον· αἱ δὲ οὗτοι εἰς ἐντολαὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ἠθικὸν νόμον. Ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος δὲν εἶνε ἐπινόημα ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου, (συγγεννώμεθα μετ' αὐτοῦ,) ἤτοι εἶνε ἔμφυτος εἰς ἡμᾶς. Ἐντὸς ἡμῶν ὑπάρχει μία δύναμις, ἡ ὁποία λέγεται συνείδησις, καὶ διὰ τῆς ὁποίας διακρίνομεν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς. Πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ λαοὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ καλὸν ἐθεώρησαν ὡς καλὸν καὶ τὸ κακὸν ὡς κακόν. Ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἢ ἀπαγορεύει, τοῦτο καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ἐπιβάλλει ἢ ἀπαγορεύει. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι πρέπει νὰ σεβώμεθα, νὰ ἀγαπῶμεν καὶ νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεόν. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσβάλλωμεν τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἀδικῶμεν καὶ νὰ βλάπτωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῶμεν καὶ νὰ εὐεργετῶμεν τὸν πλησίον ἡμῶν. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐντὸς ἡμῶν ὁ ἠθικὸς νόμος· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα «φύσει» τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ καὶ ὀνομάζει τὸν ἠθικὸν νόμον «γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων».)

§ 51.

26 Ἡ πρώτη ἐντολή.

«Εγὼ εἶμαι Κύριος ὁ Θεός σου, μὴ ἔχῃς ἄλλους Θεοὺς πλὴν ἐμοῦ.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη μᾶς διδάσκει νὰ ὁμολογῶμεν καὶ νὰ τιμῶμεν ἓνα μόνον Θεὸν καὶ ὄχι πολλούς. «Ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· πλήν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός²». («Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν³»). Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶνε ἡ βάσις ὅλων τῶν ἐντολῶν· οἷοτι ὅστις μὲν φοβεῖται καὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν δὲν δύναται νὰ μὴ τηρῇ καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολάς, ὅστις δὲ δὲν φοβεῖται καὶ δὲν ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν δὲν δισταίνει νὰ παραβῇ καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολάς. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τιμῶμεν τὸν Θεόν· 1) Ὅταν πιστεύωμεν εὐλικρινῶς καὶ ἀπὸ καρδίας ὅτι αὐτὸς μόνος ὑπάρχει καὶ οὐδεὶς ἄλλος· («ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα!»). 2) Ὅταν φοβώμεθα αὐτὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ· ὁ φόβος ὅμως οὗτος δὲν πρέπει τὰ ἦνε δουλικός, ἀλλὰ νὰ προέρχεται ἐκ σεβασμοῦ υἱικοῦ πρὸς τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ· «Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου²». («Τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε· ὅτι τοῦτο πᾶς ὁ ἄνθρωπος³»). 3) Ὅταν ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ δι' ἔργων δεικνύωμεν τὴν ἀγάπην ἡμῶν πρὸς αὐτόν· «Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν⁴». 4) Ὅταν ἐλπίζωμεν εἰς αὐτὸν καὶ ἔχωμεν πεποιθησιν εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ βοήθειαν καὶ πρόνοιαν. «Ἴσθι πεποιθώς ἐπὶ Κύριον ἐν ὅλη καρδίᾳ σου⁵». «Ὁ πεποιθώς ἐπὶ Κύριον σωθήσεται⁶».

Παραβαίνουσι δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην α) οἱ ἄθεοι, ὅσοι δηλαδὴ ἀρνούνται τὸν Θεόν· β) οἱ πολυθεῖσται ἢ εἰδωλολάτραι, ὅσοι δηλαδὴ πιστεύουσιν εἰς πολλοὺς ψευδεῖς Θεούς· γ) οἱ μάγοι, ὅσοι δηλαδὴ ἐλπίζουν ἢ ὑπόσχονται νὰ πράττωσιν ἔργα ἀδύνατα, ψιθυρίζοντες μυ-

1 Πσ. μδ' 6.—2 Ἰωάν. ιζ' 3.—3 Ρωμ. ια' 36.—4 Ψαλμ. ρι' 10.
—5 Ἐκκλ. ιβ' 13.—6 Λ. Ἰωάν. ε' 3.—7 Πηροίμ. γ' 5.—8 Ἰώβ κζ' 8.

στηριώδεις τινὰς λέξεις ἢ ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν πονηρῶν πνευμάτων· δ') οἱ δεισιδαίμονες ἢ οἱ προληπτικοί, ὅσοι ὀηλαδὴ διαστρέφουσι τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θρησκείαν των καὶ ἐξαρτῶσι τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν αὐτῶν ἀπὸ τυχαῖα καὶ ἀσήμαντα πράγματα καὶ εἰ) ὅσοι ἔχουσιν ἀφιερωμένας τὰς ἐλπίδας των ὄχι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' εἰς ὑλικά πράγματα ἢ εἰς ἀνθρώπους· «Μὴ πεποιθατε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία¹».

Δὲν παραβαίνομεν τὴν ἐντολὴν ταύτην τιμῶντες τοὺς ἁγίους· διότι δὲν θεοποιῶμεν αὐτοὺς οὐδὲ λατρεύομεν ὡς Θεοῦς, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν αὐτοὺς ἀπλῶς νὰ μεσιτεύσωσιν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν.

§ 52.

27 Ἡ δευτέρα ἐντολή.

«Μὴ ποιήσης εἰδῶλα, μηδὲ προσκυνήσης μηδὲ λατρεύσης αὐτά».

Ἡ ἐντολή αὕτη συμπληροῖ τὴν πρώτην ἐντολὴν καὶ ἀπαγορεύει τὴν εἰδωλολατρείαν. Συνίσταται δὲ ἡ εἰδωλολατρεία εἰς τὸ νὰ λατρεύῃ τις τὰ εἰδῶλα, ἧτοι τὰ ἀγάλματα καὶ ὁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν. Τὴν ἐντολὴν ταύτην παραβαίνουσι, 1) οἱ ἐθνικοὶ ἢ εἰδωλολάτραι· 2) ὅσοι ἐκ τῶν χριστιανῶν λατρεύουσι καὶ θεοποιῶσι τὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ἐνθυμίζωσιν εἰς ἡμᾶς ἱερὰ καὶ σεβαστὰ πρόσωπα, καὶ τὰς ὁποίας ὀφείλομεν διὰ τοῦτο νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ προσκυνῶμεν, ὄχι δὲ νὰ λατρεύομεν καὶ νὰ θεοποιῶμεν· 3) ὅσοι λατρεύουσιν ἑαυτούς, ἧτοι οἱ φιλόδοξοι, οἱ πλεονέκται καὶ οἱ λατρεύοντες ἐν γένει τὰ ὑλικά ἀγα-

1 Ψαλι. ρμστ' 3.

θά, τὰ πάθη αὐτῶν καὶ τὰς κακὰς ἐπιθυμίας. («Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων¹») «Ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ²». «Φεύγετε τὴν πλεονεξίαν, ἣτις ἔστιν εἰδωλολατρεία³».

§ 53.

77 Ἡ τρίτη ἐντολή.

«Μὴ μεταχειρίζεσαι ἀνευλαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.».

Ἡ ἐντολή αὕτη μᾶς ἀπαγορεύει νὰ κάμνωμεν κακὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Κάμνομεν δὲ κακὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, 1) ὅταν χωρὶς ἀφορμῆς μεταχειρίζομεθα αὐτὸ εἰς τὰς καθημερινὰς ἡμῶν ὀμιλί-
ας· 2) ὅταν βλασφημῶμεν ἢ ὑβρίζωμεν αὐτό· 3) ὅταν καταρώμεθα, ἢτοι ὅταν εὐχόμεθα κακὸν τι εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἄλλους ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· 4) ὅταν ψευδορκῶμεν ἢ ἐπιορκῶμεν, ἢτοι, ὅταν ἐπικαλώ-
μεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος καὶ κριτοῦ ὅτι θὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν ἢ θὰ τηρήσωμεν τὴν ὑπόσχου-
σίν μας, καὶ ὅμως λέγομεν τὸ ψεῦδος ἢ παραβαίνομεν τὴν ὑπόσχου-
σίν μας. Ὅστις ψευδορκεῖ ἢ ἐπιορκεῖ ἀσεβεῖ πρὸς τὸν Θεόν· διότι δεικνύει ὅτι οὐκ πιστεύει εἰς αὐτὸν οὐδὲ φοβεῖται αὐτόν· ἀδικεῖ δὲ τοὺς ἄλλους, διότι διὰ τῆς ψευ-
δοῦς αὐτοῦ μαρτυρίας καταδικάζεται πολλάκις ἀθῶος καὶ ἀθωοῦται ὁ ἔνοχος· διὰ τοῦτο καὶ ἡ πολιτεία τι-
μωρεῖ τὴν ψευδορκίαν καὶ ἐπιορκίαν. «Καὶ οὐκ ὀμεί-
σθε τῷ ὀνόματί μου ἐπ' ἀδίκῳ, καὶ οὐ βεβηλώσετε τὸ ὄ-
νομα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν⁴». «Ἐπὶ δὲ ὁ λόγος ὑ-
μῶν, Ναί, ναί, Οὐ, οὐ, τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ
πονηροῦ ἔστιν⁵». Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ὄρκος ἐπιτετραμμέ-

1. Α' Ἰωαν. ἐ 21—2 Α. Ἰωάν. β' 15—3 Κολ. γ' 5.—4 Λευίτ. ε' 12—5 Μαρτ. ε' 37.

νος καὶ ἱερός, ὁ ὄρκος, τὸν ὁποῖον δίδομεν ἐνώπιον τῆς πολιτείας πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας «Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὄρκος¹» Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύουσα εἰς ἡμᾶς νὰ κάμνωμεν κακὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐπιβάλλει τὸ καθήκον νὰ κάμνωμεν καλὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικαλώμεθα αὐτὸ εἰς τὰς θλίψεις τοῦ βίου καὶ εἰς τὰς προσευχὰς ἡμῶν. «Καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ ἐξελοῦμαί σε καὶ δοξάσεις με²».

§ 54.

29 Ἡ τετάρτη ἐντολή.

«Ἐνθυμοῦ νὰ ἀγιάζῃς τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων».

Ἡ ἐντολὴ αὕτη μᾶς διδάσκει ὅτι χρεωστοῦμεν ν' ἀφιερῶμεν μίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος εἰς τὴν λατρείαν Ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ζωὴν καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ἡμέραν ἀφιερωμένην εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Σάββατον, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε τὴν κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἀντὶ δὲ τοῦ σαββάτου ἔχομεν ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ τὴν Κυριακὴν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πλὴν δὲ τῆς Κυριακῆς ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐορτάς, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῆς Θεοτόκου ἢ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ μάρτυρας. Τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν κατὰ τὰς ἐορτάς, εἶνε τὰ ἐξῆς· ὀφείλομεν νὰ πηγαίνωμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας νὰ ἀκούωμεν τὰς προσευχὰς, τοὺς ὕμνους καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου· ὀφείλομεν πρὸς τούτους ὅσοι γνωρίζωμεν γράμματα νὰ μελετῶμεν θρησκευτικόν τι

ἢ ἠθικὸν βιβλίον καὶ νὰ πράττωμεν ὅ,τι δυνάμεθα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον. Ἄν ἀπέχωμεν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν κατὰ τὰς ἑορτάς, τοῦτο πράττομεν ὄχι διότι ἡ ἐργασία εἶνε κακὸν τι καὶ ἀπηγορευμένον· «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω¹». Ἀλλὰ διὰ νὰ λαμβάνωμεν καιρὸν καὶ τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα ἡμῶν νὰ ἐκπληρῶμεν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν νὰ μὴ ἐξαντλῶνται καὶ φθείρωνται διὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἐργασίας. Διὰ τοῦτο ὅταν εἶνε ἀνάγκη, ἢ χάριν φιλάνθρωπικοῦ τινος σκοποῦ, ἐπιτρέπεται νὰ ἐργασθῶμεν κατὰ τὰς ἑορτάς. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶπεν ὅτι τὸ σάββατον ἔγεινε διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον καὶ ὅτι διὰ τῶν καλῶν ἔργων πρὸ πάντων ἀγιάζομεν τὰς ἑορτάς· «Ἐλαιον θέλω καὶ οὐ θυσίαν²». Παραβαίνουσι δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅσοι ἄνευ λόγου δὲν πηγαίνουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἑορτάς, ὅσοι δὲν πράττουσιν ὅ,τι καλὸν δύνανται ὑπὲρ τοῦ πλησίον, ὅσοι χωρὶς ἀνάγκης ἢ ἐκ πλεονεξίας ἐργάζονται καὶ ὅσοι ἀντὶ νὰ διασκεδάσωσι μετὰ μέτρου καὶ κατὰ τρόπον ἠθικὸν παραοιδῶνται εἰς διασκεδάσεις καὶ τέρψεις ὑπερμέτρους καὶ ἀσέμνους.

§ 55.

30 Ἡ πέμπτη ἐντολή.

«Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου».

Ἡ ἐντολὴ αὕτη μᾶς παραγγέλλει νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν. Τιμῶμεν δὲ τοὺς γονεῖς, ὅταν ὄχι μόνον δὲν περιφρονῶμεν καὶ δὲν παροργίζωμεν αὐτοὺς εἴτε διὰ τῶν λόγων, εἴτε διὰ τῶν πράξεων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑπακούωμεν καὶ σεβώμεθα αὐτοὺς ἐν τῇ δυστυ-

¹ Β' Θεσσ. γ' 10—2 Ματθ. ιε'. 7.

τὸν ἐν ἀνάγκῃ. «Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεισόντος εἰς τοὺς ληστὰς; Ὁ δὲ εἶπεν, ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Πορεύου, καὶ σὺ ποιεῖ ὁμοίως⁵

§ 57.

32 Ἡ ἐβδόμη ἐντολή.

«Μὴ προσβάλης τὴν ιερότητα τοῦ γάμου».

Ὁ γάμος (ὡς εἶδομεν,) εἶνε δεσμὸς ἱερὸς καὶ θέλημα Θεοῦ· ἐκ τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Στηρίζεται δὲ ὁ γάμος ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἀγάπης τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός. Διὰ τοῦτο ἡ ἐντολὴ αὕτη μᾶς παραγγέλλει νὰ σεβώμεθα τὸν γάμον ὡς ἱερὸν καὶ νὰ μὴ οἰδῶμεν καμμίαν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ παύσῃ ἡ ἀμοιβαία πίστις καὶ ἀγάπη τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός· διότι τοιοῦτο-τρόπως καταστρέφομεν τὴν οἰκογένειαν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία. Συνιστᾶ δὲ ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐν γένει τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἐγκράτειαν, ἀποτρέπει δὲ ἀπὸ τῆς ἀσωτείας καὶ τῆς ἀκολασίας. Πρέπει ν' ἀγαπῶμεν τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν σωφροσύνην, διότι διὰ τῶν ἀρετῶν τούτων διατηροῦμεν τὴν ὑγείαν καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, εὐτυχοῦμεν δὲ καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς· πρέπει νὰ φεύγωμεν τὴν ἀσωτείαν καὶ τὴν ἀκολασίαν, διότι διὰ τῶν κακιῶν τούτων καὶ τὴν ὑγείαν ἡμῶν φθείρομεν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν ἡμῶν καταστρέφομεν καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν φθάνομεν, ὡς διδάσκει ὠραιότατα τὸ παράδειγμα τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται²» «Ὅσα ἐστὶν ἀ-

ληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφρημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε καὶ ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν!».

§ 58.

§§ Η ὀγδόη ἐντολή.

«Μὴ κλέψης».

Ἡ ἐντολὴ αὕτη παραγγέλλει νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου· διότι ἡ περιουσία εἶνε πολύτιμον κτῆμα, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὔτε νὰ ζήσῃ δύναται ὁ ἄνθρωπος οὔτε ν' ἀναπτυχθῆ. Παραβαίνουσι δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην ὄχι μόνον ὅσοι κρυφίως ἢ φανερώς καὶ διὰ τῆς βίας κλέπτουσι καὶ ληστεύουσι τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ ὅσοι γίνονται αἰτιοὶ ὑλικῆς ζημίας εἰς τοὺς ἄλλους δι' οἰουδῆποτε τρόπου, εἴτε δι' ἀπάτης, εἴτε διὰ ψευδῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, εἴτε δι' ὑπερτιμῆσεως ἐμπορευμάτων, εἴτε διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων, εἴτε διὰ ψευδῶν χρεωκοπιῶν καὶ τῶν τοιούτων. «Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;»² Ἡ ἐντολὴ δ' αὕτη παραγγέλλει νὰ σεβώμεθα ὄχι μόνον τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν, ν' ἀγαπῶμεν τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν, διὰ τῶν ὁποίων προφυλαττόμεθα ἀπὸ τῆς κλοπῆς, νὰ φεύγωμεν δὲ τὴν ἀργίαν, τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν ἀσωτείαν, τὰ ὅποια ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν κλοπὴν. «Ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστίν ἡ φιλαργυρία³». «Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἐστὶ· καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος καὶ ἐν πολλῷ ἄ-

1) Φιλ. δ'. 8—9.—2) Ματθ. ιστ'. 26.—3) Α' Τιμ.. στ'. 10.

δικός ἐστι!». «Πολλὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἡ ἀργία²». Ὁ
χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ φεύγῃ μόνον τὴν ἀδικίαν καὶ
βλάβην τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῆ τὸν πτωχὸν καὶ
δυστυχῆ, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη.
«Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται³».

§ 59.

24 Ἡ ἐνάτη ἐντολή.

«Μὴ ψευδομάρτυρήσης κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρ-
τυρίαν ψευδοῦ».

Καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ καλὸν ὄνομα εἶνε πολυτιμώτα-
τον κτῆμα, τὸ ὁποῖον ἡ ἐντολὴ αὕτη παραγγέλλει νὰ
σεβώμεθα καὶ νὰ μὴ προσβάλωμεν. Ἀπαγορεύει ἡ ἐν-
τολὴ αὕτη 1) νὰ λέγωμεν ψεῦδος ἐναντίον τῶν ἄλλων
εἴτε ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, εἴτε ὅπουδῆποτε ἀλλα-
χοῦ. Διὰ τοῦ ψεύδους προσβάλλομεν τὸν Θεόν, ὁ ὅποιος
εἶνε αὕτη ἡ ἀλήθεια, δεικνύομεν δὲ δολίαν καὶ κακὴν
πρόθεσιν πρὸς τὸν πλησίον, διότι τὸ νὰ διαστρέψωμεν τὴν
ἀλήθειαν σημαίνει ὅτι θέλομεν νὰ βλάψωμεν τὸν πλησίον.
Διὰ τοῦτο λέγει ἡ ἁγία Γραφή: «Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλή-
λους⁴». Ἀπαγορεύει ἡ ἐντολὴ αὕτη 2) νὰ κατηγορῶμεν
τὸν πλησίον, νὰ πιστεύωμεν εὐκόλως τὰς κατηγορίας, νὰ
διαδίδωμεν ἀπερισκέπτως ἢ ἐκ φθόνου κακὰς ὑπονοίας περὶ
αὐτοῦ καὶ νὰ κρίνωμεν ἀυστηρῶς καὶ ἀνεπιεικῶς τὰς ἐλ-
λείψεις τῶν ἄλλων. «Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε⁵». «Σὺ
τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;⁶» Παραγγέλλει δὲ ἡ
ἐντολὴ αὕτη νὰ ὑπερασπίζωμεν τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ ἄλ-
λου, νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ φεύγωμεν πᾶ-
ν κατηγορίαν καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς τὰς ἐλλείψεις
τῶν ἄλλων. «Ἀπόθεσθε πᾶσαν κακίαν καὶ πάντα δόλον

1) Λο κ. ις'. 10.—2) Σιν λγ'. 30.—3) Ματθ. ε'. 7.—4) Κολ.
γ'. 5) Ματθ. ζ' ι'.—6) Ρωμ. ιδ' 4.

καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους καὶ πάσας καταλαλιὰς¹». « Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος λαλεῖτε ἀλήθειαν² ». « Ἐὰν μὴ ἀφῆτε τὰς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν³ ».

§ 60.

§ 5 Ἡ δεκάτη ἐντολή.

« Μὴ ἐπιθυμήσης ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν πλησίον σου ». Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν, διότι ἐκ τῆς κακῆς ἐπιθυμίας προέρχεται πᾶν κακόν. Ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ ὑπάρχει ἐντὸς ἡμῶν. « Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φθόνος, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι⁴ ». « Ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκει ἀμαρτίαν⁵ ». Ὅταν αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι κατισχύσωσιν ἐντὸς ἡμῶν, τότε γινόμεθα δοῦλοι τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν καὶ πράττομεν ὅ,τι αὐταὶ ἐπιβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ ὄχι ὅ,τι θέλει ἡ συνειδήσις ἡμῶν καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος. « Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ· ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω⁶ ». Διὰ τοῦτο ἡ τελευταία αὕτη ἐντολή θέλουσα νὰ προλάβῃ πᾶν κακόν ζητεῖ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας ἡμῶν τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ, ἦτοι τὰς κακὰς ἐπιθυμίας. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ προσπαθῶμεν πάντοτε νὰ ὑπερνικῶμεν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν, νὰ ἐπικαλώμεθα δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ τῆς προσευχῆς. « Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής⁷ ». « Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε⁸ ».

1) Α' Πέτρ. β' 1.—2) Ἐβρ. δ' 25.—3) Μκθ. ς' 14.—4) Μκθ. ιε' 19.—5) Γαλ. α' 15.—6) Ρωμ. ζ' 19.—7) Μκθ. κστ' 41.—8) Α' Κορ. ιστ' 13.

